

ČASOPIS ZA TURIZEM IN KULTURO, JUNIJ 2021

Karavanke

Kranj je mesto literature

STRANI 6, 7

Trg pred Prešernovim gledališčem je eno izmed stalnih prizorišč kulturnih dogodkov v Kranju. / Foto: Tina Dokl

Tako na Gorenjskem kot na avstrijskem Koroškem ohranjajo slovenska hišna in ledinska imena. V teh imenih čutijo ponos ter pripadnost kraju in svojim koreninam. **STRAN 3**

Komelj v današnji Avstriji in Strojna v Sloveniji sta bila nekdaj enotno območje. Nova kulturno-zgodovinska literarna pot ju bo v prihodnje povezala. **STRANI 8, 9**

Niko Kupper je napisal otroško zgodbo o Emi in Blažu, o župniku Francu Treiberju in o nastanku koroške narodne pesmi Nmač čiez izaro. **STRAN 11**

ZGODOVINA

Krščanstvo je na Koroškem doma že več kot tisoč petsto let

Najstarejši slovanski svetnik je bil Karantanec, tudi najstarejši zapisi v slovenščini so nastali na Koroškem. In najstarejša slovenska založba je bila ustanovljena kot koroška cerkvena bratovščina. Izšla je Zgodovina krščanstva na Koroškem.

Bojan Wakounig

Gospa Sveta je priljubljen cilj številnih obiskovalcev tako iz Koroške kot Slovenije – tudi zato, ker se je tam sredi osmega stoletja začelo pokristjanjevanje Karantanec, prvi misijon med alpskimi Slovani, predniki Slovencev. Začetki krščanstva v deželi za Karavankami pa segajo še globlje v preteklost. Jože Till, upokojeni profesor za versko in šolsko pedagogiko ter univerzitetni asistent za cerkveno zgodovino na univerzi v Gradcu, je pestro in pisano zgodbo vere, ki je odločilno oblikovala evropsko kulturo in civilizacijo, opisal v knjigi Zgodovina krščanstva na Koroškem – s pogledom v širšo regijo, ki je v okviru čezmejnega projekta SPread the Karavanks – Doživeti in prebirati Karavanke izšla pri celovški Mohorjevi družbi. V elektronski obliki je brezplačno na voljo na spletni strani projekta.

Kadar govorimo o pokristjanjevanju na Koroškem, mislimo na karantanski misijon v osmem stoletju. Na Koroškem pa je bilo krščanstvo prisotno že v rimskem obdobju. Kdaj je prišlo v provinco Norik?

Verjetno ob koncu tretjega stoletja, prav gotovo pa v petem in šestem stoletju. Tedaj je krščanstvo živelo v Teurniji pri Špitalu na

gornjem Koroškem in na gori sv. Heme pri Globasnici. V Teurniji je delovala škofija, izkopani sta škofijska in pokopališka cerkev.

Kako je prišlo krščanstvo na Koroško?

S trgovci in morebiti z vojaki. Verjetno so krščanstvo prinesli iz Rima in čez Grčijo iz Egipta.

O mobilnosti v tistem času pričajo tudi najdbe na Sv. Hemi pri Globasnici, ki je bila nadregionalno romarsko središče.

To je bilo največje središče srednjeevropskega romanja v petem in šestem stoletju. Poleg katoličanov so tam bili tudi arijanci, ki niso verjeli v Jezusovo božansko naravo – zanje je bil samo poseben človek. Zato je na Hemi pet cerkva – tri katoliške in dve

Misijonarji so se ozirali na to, kako ljudje živijo in kaj verujejo. Njihove predstave so vključili v krščanstvo in zato so ljudje laže postali kristjani.

arijanski, kar je dodatna posebnost.

V osmem stoletju se začne načrtno pokristjanjevanje Karantanec. Knez Hotimir je prosil salzburškega škofa Virgila za misijon in ta mu je poslal irskega meniha Modesta kot pokrajinskega škofa s sodelavci. Krščanstvo so širili po irski metodi – kakšne so njene značilnosti?

Misijonarji so se ozirali na to, kako ljudje živijo in kaj verujejo. Njihove predstave so vključili v krščanstvo in zato so ljudje laže postali kristjani. Prva krščanska naselja so že prej nastala v Melcu (Molzbichl) pri Špitalu, kjer je ohranjen spomenik iz šestega stoletja. Ta omenja Nonosa, prvega svetnika na Koroškem, ki je umrl najbrž leta 532. Poleg tega so tam kamni s pleteninasto ornamentiko, kar govori o tem, da je to najstarejši kraj predromanske umetnosti v Avstriji.

Krščanstvo se je torej na Koroškem ohranilo po razpadu zahodnorimskega cesarstva do ponovnega pokristjanjevanja v Karantaniji?

Romansko prebivalstvo je bilo krščansko, počasi so to postajali tudi slovanski Karantanci, posebej na gornjem Koroškem. Prebivalstvo je bilo multikulturno, niso odšli vsi Romani v Italijo.

Na Koroškem so verjetno nastali Brižinski spomeniki, najstarejši slovanski zapisi v latinici. Kaj je bil njihov namen?

Potrebovali so jih, ker ni bilo slovenskih besedil. Najbrž so jih zapisali v času škofa Abrahama, ki je imel posestva tudi v Škofji Loki. Služili so duhovnikom in pri pokristjanjevanju.

Sv. Domicijan iz Milštata na gornjem Koroškem je najzgodnejši slovanski svetnik. Dolgo je veljal samo za legendarno osebo. Kdo je bil?

Bil je slovanski krščanski plemenitaš, ki je v osmem stoletju prišel v Milštat, tam dal odstraniti tisoč kipov, mille statue po latinsko, od koder naj bi po legendi izviralo ime Milštat, in tam postavil novo cerkev. Šele profesorju Franzu Nikolaschu je leta 1990 uspelo dokazati, da je res živel. Zanimivo je, da je Domicijan kot svetnik starejši kot Ciril in Metod.

Kdaj se je krščanstvo na Koroškem zares uveljavilo?

To je trajalo, ker so nekateri Korošci hoteli ostati pogani ali staroverci. Z delovanjem grofice Liharde na Kamnu, ki je skrbela za reveže, in grofice Heme, ki je živela na Koroškem, Štajerskem in Kranjskem in je kot ena najbogatejših žena tistega časa vladala zelo pravično, se je krščanstvo polagamo utrdilo. Hema je dala ustanoviti ženski samostan v Krki, kjer je znamenita romanska katedrala, v Admontu najstarejši samostan na Štajerskem in številne cerkve po podeželju. Ohranila pa se je mešanica krščanstva in starih mitoloških prepričanj, kar se vidi pri starih običajih. Tudi to je del irske misijonske metode.

Z reformacijo v 16. stoletju je večina koroškega plemstva prestopila na protestantsko stran. Z odkupom petine naklade so podprli tisk slovenske Dalmatinove Biblije leta 1584. V Celovcu je delovala samostojna slovenska župnija. Koliko vpliva na Koroško je imel Primož Trubar?

Tega ne vemo natančno, je pa vplival. Koroški deželni stanovi so bili naklonjeni protestantizmu že pred Trubarjem. V Zagorcih in Sovčah v Ziljski dolini je veljala Trubarjeva slovenska Cerkovna ordninga in uporabljali so Dalmatinovo Biblijo. Imeli pa so nenehne težave s pastirji, ki niso znali slovenščine. Ker so vedno slišali nemške pridige in bogoslužja, so s časom prevzeli nemščino. Do 19. stoletja se je tam ohranila edina slovenska protestantska občina na Koroškem.

S Koroško je tesno povezan škof Anton Martin Slomšek. V Celovcu je bil spiritual v semenišču, v Šentandražu v Labotski dolini pa je bil škof, od koder je sedež preložil v Maribor.

Idejo za preložitev škofijskega sedeža je leta 1853 dal salzburški nadškof Maximilian Joseph von Tarnoczy. Zamisel je v Rimu predstavil papežu Piju IX., potrebno je bilo tudi privoljenje cesarja Franca Jožefa in štajerskega deželnega glavarja. Zato ne moremo trditi, da je Slomšek preložil škofijski

Jože Till je na Koroškem priznan predavatelj s področja zgodovine. Zdaj je izdal knjigo Zgodovina krščanstva na Koroškem.

sedež, ker tega po cerkvenem pravu sploh ne bi mogel. Je pa vse naredil za to in plačal preložitev škofijskega sedeža v Maribor iz lastnega žepa. Moral je prepričati graškega škofa, da se odpove mariborskemu okrožju, od koder je sicer dobival največ bogoslovcev.

Slomšek je bil tudi med pobudniki za ustanovitev Mohorjeve družbe, ki je nastala v času, ko so se narodni in jezikovni odnosi začeli zaostrovati. Jezikovno vprašanje je koroško Cerkev spremljalo skozi 19. in 20. stoletje. S škofijsko sinodo med letoma 1970 in 1972 je krška škofija določila pravila za sodelovanje med Slovenci in Nemci na Koroškem, ki veljajo za zglede. Jezikovno mešana območja so tudi drugod po svetu – je bila koroška sinoda v tem posebna?

Koroški Nemci in Slovenci so pri pripravi in zasedanju ugotovili, da bo treba govoriti tudi o rabi jezika pri liturgiji, verouku ali delitvi zakramentov v dvojezičnih župnijah in to urediti s pravili. Pri tej sinodi so prvič sodelovali tudi laiki. Pri zadnjem zasedanju oktobra leta 1972 nihče ni vedel, kako se bo izšlo, napetost je bila zaradi zaostrenih narodnostnih

konfliktov nemogoča. Tedaj je Valentin Inzko v imenu Slovencev prosil za odpustitev koroških Slovencev. Po mojem je storil prav, ker če tega ne bi bilo, bi sinoda propadla. Za Inzkom so tudi nemški govorniki priznali krivice, ki so se dogajale koroškimi Slovencem. Na sinodi so prvič dali pozornost slovenskemu jeziku. Inzko je namreč zahteval enakopravnost obeh jezikov in ureditev zastopstva koroških Slovencev v škofiji. Koroške dokumente o sožitju med narodoma je leto pozneje prevzela tudi avstrijska sinoda in veljajo za vse narodne skupine v Avstriji. Danes so koroške cerkve marsikje edini javni prostor, kjer je prisotna slovenščina. Krški škof je danes koroški Slovenec Jože Marketz. Spremenile so se družbene okoliščine, vse manj ljudi se aktivno udeležuje cerkvenega življenja. Kakšen je položaj krščanstva na Koroškem danes?

Menim, da beseda škofa Marketza, ki velja za precej naprednega, na Koroškem nekaj velja. V pluralistični družbi pa je tako, da je katoliški glas eden izmed mnogih, ni pa treba, da ima vedno prav, kot so mislili v preteklosti.

ČASOPIS ZA TURIZEM IN KULTURO
Karavanke

Urednik **Cveto Zaplotnik**
Odgovorna urednica **Marija Volčjak**
Izdajatelj **Gorenjski glas, d. o. o., Kranj,**
Nazorjeva ulica 1, 4000 Kranj

Priloga Karavanke izhaja v okviru čezmejnega projekta SMART Tourist, ki spada v Program sodelovanja Interreg V-A Slovenija Avstrija 2014-2020; deseta številka je izšla 24. junija 2021 kot priloga Gorenjskega glasa številka 50. Naklada: 20 tisoč izvodov, tisk: Delo, d. o. o., Ljubljana – Tiskarsko središče. Karavanke so priložene Gorenjskemu glasu in poslane na izbrane naslove na Gorenjskem in na avstrijskem Koroškem. Distribucija: Pošta Slovenije, d. o. o., Maribor

GORENJSKI GLAS (ISSN 0352-6666) je registrirana blagovna in storitvena znamka pod št. 9771961 pri Uradu RS za intelektualno lastnino. Časopis Gorenjski glas je vpisan v razvid medijev pri Ministrstvu za kulturo RS pod zaporedno številko 324. Ustanovitelj in izdajatelj: Gorenjski glas, d. o. o., Kranj, Nazorjeva ulica 1, 4000 Kranj, direktorica Marija Volčjak, telefon 386 (0)4 201 42 00, e-pošta: info@g-glas.si, spletni časopis www.gorenjskiglas.si

KULTURNA DEDIŠČINA

Hišna imena ohranjajo na obeh straneh Karavank

Tako na Gorenjskem kot na avstrijskem Koroškem ohranjajo poseben del kulturne dediščine, to so slovenska hišna in ledinska imena. Domačini na obeh straneh Karavank v hišnih in ledinskih imenih čutijo ponos in pripadnost kraju in svojim koreninam. Tako v Sloveniji kot v Avstriji je raba hišnih imen vpisana v register nesnovne kulturne dediščine, njihovo zbiranje pa se še nadaljuje.

Urša Peternel

Na Gorenjskem so se prve pobude za zbiranje hišnih imen okrog leta 2005 pojavile na Dovjem in v Mojstrani. Projekti, namenjeni raziskovanju in zapisovanju hišnih imen, so kasneje zaživel pod okriljem Razvojnega projekta Zgornje Gorenjske in se razširili na druge občine. V zadnjih desetih letih so zbrali že več kot 12 tisoč imen, ne le na Gorenjskem, temveč tudi v Osrednjeslovenski regiji, in z glinenimi tablicami označili okoli sedem tisoč domačij.

Vodja projekta je že od samega začetka Klemen Klinar z Razvojnega projekta Zgornje Gorenjske, sicer domačin iz Plavškega Rovta, po domače Šimnovčev. Še kot študent se je zagnano lotil zbiranja domačih hišnih imen, najprej samo v jeseniški občini, kasneje, ko se je zaposlil na Razvojni agenciji Zgornje Gorenjske, pa je začel zbirati stara hišna imena tudi v drugih občinah Gorenjske.

Kot ugotavlja, se hišna imena ohranjajo ne glede na to, ali hiša zamenja lastnika, vlečejo se skozi generacije in pogosto stoletja. So pomemben identifikacijski element in po vaseh se ljudje poznajo bolj po hišnih imenih kot po priimkih.

Hišna in ledinska imena zbirajo ljubiteljski zbiratelji, predvsem domačini, ki imena z ustnim izročilom prenašajo iz roda v rod. Z njihovo pomočjo iz posameznih pobranih zrn nastaja pogača: zemljevidi, ki ohranjajo domača imena. Na avstrijskem Koroškem je eden takšnih Jozi Pack iz Trabesinj pri Kotmari vasi, ki je od začetka devetdesetih let 20. stoletja zbiral in zapisoval slovenska ledinska imena v Rožu in jih beležil na stenske zemljevide, kar je bila osnova za nastanek kasnejših zemljevidov hišnih in ledinskih imen.

»Iz splošnega občutka, da so hišna imena povezana s kmečkim slojem, smo prišli do tega, da ljudje v hišnih imenih čutijo ponos in pripadnost kraju ter svojim koreninam,« pravi Klinar.

A ker se z umiranjem starejših prebivalcev tudi poznavanje hišnih imen pozablja, je zelo pomembno, da se ta znanja prenašajo tudi na mlajše generacije. Zato v projekt vključujejo tudi otroke, ki pri starih starših, sosedih ... poizvedujejo o hišnih imenih, jih zapisujejo in zbirajo.

Razveseljivo je tudi, da so glinene tablice s hišnim imenom namestili tudi že na povsem nove hiše, ki stojijo na mestu starih domačij, zanje pa se odločajo celo priseljenci iz tujine, ki v Sloveniji kupijo hišo s hišnim imenom.

»S tem storijo korak proti svojim sovaščanom oziroma domačinom in kažejo odnos do kulturne dediščine, ki so jo podedovali z nakupom hiše,« pojasni Klinar, ki je posebno ponosen, da so rabo hišnih imen lani jeseni vpisali v nacionalni register nesnovne kulturne dediščine.

Čezmejno sodelovanje

Pri zbiranju hišnih imen so že pred leti vzpostavili tudi čezmejno sodelovanje s

Tablice s starimi hišnimi imeni na Gorenjskem / Foto: Gorazd Kavčič

Hišna imena imajo različen izvor. Najpogosteje izvirajo iz krstnih imen, poimenovanj poklicev ali dejavnosti, ledinskih ali krajevnih imen, priimkov in vzdevkov, ki so lahko nastali tudi na osnovi telesnih posebnosti ali duševnih lastnosti nosilca. Na Gorenjskem so zvečine tvorjena s predlogom pri, denimo pri Smerinjeku, pri Ledrarju, pri Tončku ...

koroškimi Slovenci. Med letoma 2011 in 2015 je potekal evropski projekt FLU-LED, v sklopu katerega je nastala enotna metodologija zbiranja, dokumentiranja in zapisovanja, zaživel pa je tudi skupni, čezmejni Kulturni

portal hišnih in ledinskih imen (www.ledinskaimena.si). Javnosti je dostopen interaktivni elektronski zemljevid, izšlo pa je tudi več tiskanih zemljevidov.

Za dve občini na avstrijskem Koroškem, Kotmaro

vas in Škofiče, so pripravili tudi zvočne posnetke izgovorjave imen v izvornem domačem narečju, ti posnetki so del skupne podatkovne baze. Ko se na skupnem zemljevidu v omenjenih občinah z miško dotaknemo

imen, z dodatnim klikom zaslišimo domačina ali domačinko, ki besedo izgovori v domačem narečju.

Na južnem Koroškem sicer že vrsto let deluje Inicijativa za ohranjanje ledinskih in hišnih imen, ki je prostovoljno združenje slovenskih posameznikov in kulturnih društev, ki skrbijo za ohranjanje slovenskih ledinskih in hišnih imen na »senčni strani Karavank«. V Avstriji so bila slovenska hišna in ledinska imena že leta 2010 uvrščena v tamkajšnji register nesnovne kulturne dediščine. To je doprineslo k razumevanju in spoštovanju te dediščine, je pričrana Martina Piko-Rustia iz Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik iz Celovca. Kot je pojasnila, so evidentirali imena v dvojezičnih krajih, projekt pa so podprle tudi občine. Sedaj se ukvarjajo z razvojem kreativnih oblik predavanja te nesnovne kulturne dediščine tudi mlajših generacijam. Prav zaradi takšnega sodelovanja in tudi zaradi vključevanja velikega števila domačinov v projekt so bili lani izbrani med primere dobrih praks ohranjanja kulturne dediščine EU.

Zbiranje hišnih in ledinskih imen pa se na obeh straneh Karavank še nadaljuje.

Eden od zemljevidov s slovenskimi ledinskimi imeni Žihpolja na avstrijskem Koroškem / Foto: FLU-LED

IZOBRAŽEVANJE

Dvojezična vzgoja v Celovcu od mladih nog do mature

Septembra lani je Mohorjeva družba odprla prve dvojezične otroške jasli v Celovcu, že od leta 1957 pa deluje Slovenska gimnazija. Danes lahko mladi v glavnem mestu dežele Koroške opravijo vso izobraževalno pot v dvojezičnem okolju.

Bojan Wakounig

»Kaže, da je slovenščina res zanimiva. Vse naše dvojezične skupine so polno zasedene, do zadnjega mesta sta polna tudi oba druga dvojezična vrtca v Celovcu, Naš otrok in Sonce.« z zadovoljstvom ugotavlja voditeljica predšolske vzgoje pri Mohorjevi družbi v Celovcu Rozi Kummer-Pasterk. Septembra lani je Mohorjeva v novi Slomškovi hiši odprla prvo skupino dvojezičnih jasli za otroke od prvega do tretjega leta ter eno dvojezično skupino v novem otroškem vrtcu (dve zgolj enojezični, nemški skupini so prevzeli od prejšnjih lastnic hiše, salezijanskih redovnic). Povpraševanje je bilo od samega začetka večje od ponudbe. Prvega junija letos je Mohorjeva v Slomškovi hiši odprla še drugo skupino v dvojezičnih otroških jaslih. Razporejena mesta so šla kot za med.

»V hiši sedaj skrbimo za 105 otrok, 30 jih je v obeh jaslih, trikrat po 25 v vrtčevskih skupinah. Jeseni bomo opustili eno enojezično skupino, namesto nje pa odprli drugo dvojezično,« napoveduje Rozi Kummer-Pasterk. Polovica otrok v dvojezičnih skupinah ob vstopu obvlada slovensko, bodisi so iz koroških slovenskih družin bodisi so otroci priseljencev iz Slovenije, dobra polovica pa slovenščine še ne obvlada. »Se je pa hitro naučijo, otroci s tem

nimajo težav,« pojasnjuje voditeljica predšolske vzgoje pri Mohorjevi.

Dolga pot do dvojezičnih ustanov v Celovcu

Danes ni nikakršna težava, kako napolniti dvojezični otroški vrtec. Večje težave so, kako staršem sporočiti, da prostora za njihovega otroka zaradi prezasedenosti ni več. Začetki pa so bili precej težji. Z uredbo o dvojezičnem šolstvu, ki jo je morala dežela Koroška leta 1945 sprejeti na pritisk britanskih osvobodilno-zasedbenih oblasti, je bilo na jugu dežele določeno široko območje, kjer je veljal obvezni dvojezični pouk na ljudskih šolah – od prve do četrte šolske stopnje (obveznost je Koroška razveljavila leta 1958, od tedaj je treba otroke za dvojezični pouk prijavit). Uredba pa ni zajela glavnega mesta dežele Celovca. In tako so otroci iz slovenskih družin tam ostali brez možnosti osnovnošolskega pouka v svojem jeziku. Seveda ne mestne ne deželne oblasti niso poskrbele niti za dvojezično predšolsko vzgojo.

Starši so pobudo vzeli v svoje roke in v sedemdesetih letih začeli za otroke pripravljati tedenska popoldanska srečanja s poukom slovenščine. Potreba po institucionalnem okviru pa je postajala vse večja. »Ko je hčerka nekoga dne prišla iz nemškega

vrta in doma napovedala, da ne bo več govorila slovensko, ker je slovenščina grd jezik, sem začela organizirati dvojezični vrtec v Celovcu,« se spominja Marija Šikoronja, voditeljica galerije Šikoronja v Rožeku. S somišljeniki je ustanovila društvo Naš otrok in kljub številnim pod noge zmetanim polenom, birokratskim oviram in tudi ideološkim razprtijam med koroškimi Slovenci ji je uspelo leta 1978 odpreti zasebni vrtec Naš otrok, prvi dvojezični vrtec v glavnem mestu dežele Koroške. Povpraševanje s tem še vedno ni bilo potešeno. Leta 1984 je Slovensko šolsko društvo odprlo drugi dvojezični vrtec v Celovcu, Sonce. Lani pa je svojega dodala torej še Mohorjeva, vsi trije so zasebni – in polni do zadnjega mesta.

Zasebna pobuda za dvojezično šolo

Še zahtevnejša so bila prizadevanja za dvojezično ljudskošolsko (osnovnošolsko) izobraževanje v Celovcu. Mesto ni bilo vključeno v uredbo iz leta 1945, mestne in deželne oblasti pa želji staršev nikakor niso hotele ugoditi in so celo zanikale, da obstaja potreba po tovrstnem šolanju. Tudi pri teh prizadevanjih ni šlo brez zasebne pobude. Mohorjeva družba je leta 1989 kratko malo ustanovila zasebno dvojezično ljudsko šolo – in oblasti ji kot cerkveni ustanovi v skladu s konkordatom niso mogle odreči te pravice (in država mora v celoti financirati učiteljsko osebje).

Še pred tem je skupina staršev vložila na avstrijskem ustavnem sodišču tožbo za javno dvojezično ljudsko šolo v Celovcu. Ker potrebe po njej ne nazadnje zaradi ustanovitve zasebne Mohorjeve ljudske šole ni bilo več mogoče zanikati, je ustavno sodišče tožbi ugodilo in leta 1991 je končno lahko odprla vrata javna dvojezična osnovna šola (od 1. do 4. šolske stopnje) v Celovcu – znana kot ljudska šola 24. Obe, Mohorjeva ljudska šola in LŠ 24, veljata za izjemno kakovostni ustanovi, otroci se tam zares dobro naučijo slovenščine, temu primerno je tudi zanimanje zanj.

V otroških jaslih Mohorjeve družbe v Slomškovi hiši že najmlajši skrbijo za svoj vrtec.

Slovenska gimnazija in dvojezična trgovska akademija kot osrednji slovenski izobraževalni ustanovi v Celovcu domujeta v skupnem poslopju.

Do mature v duhu Alpe-Jadran

Najpomembnejša in najstarejša slovenska izobraževalna ustanova v Celovcu je otrok Avstrijske državne pogodbe (ADP) iz leta 1955 – Slovenska gimnazija. Najzslužnejši za njeno ustanovitev leta 1957 je bil Joško Tischler, njen prvi ravnatelj, ki je pri oblasteh vztrajal pri izpolnitvi ADP, ki je za koroške Slovence zahtevala »ustrezno število srednjih šol« (marsikaterega dijaka iz revnejših družin je celo podprl iz lastnega žepa). Danes velja splošno prepričanje, da slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem brez Slovenske gimnazije skoraj ne bi več bilo in da še zdaj ne bi bila tako aktivna, kot je.

In koroški Slovenci prav zaradi Slovenske gimnazije veljajo za precej bolj izobražene od državnega povprečja. Za to šola skrbi tudi s posebno izobraževalno ponudbo – v Kugyjevih razredih, poimenovanih po sloviem raziskovalcu Julijskih Alp Juliusu Kugyju, se dijaki in dijakinje med 5. in 12. šolsko stopnjo učijo poleg slovenščine in nemščine obvezno tudi še angleščine in italijanščine, v razredih Ane Petek, poimenovanih po profesorici biologije in kemije in članici prvega profesorskega zbora na gimnaziji, pa je poudarek na naravoslovju. »S tem uredničujemo duha ideje Alpe-Jadran, hkrati pa dijake pripravljamo na vse večje potrebe po znanju v predmetih

MINT – matematika, informatika, naravoslovje in tehnika,« razlaga ravnateljica Zalka Kuchling. Šola s tem danes ne privablja samo mladine iz Koroške, temveč tudi iz Slovenije in Italije.

Od leta 1991 v Celovcu, v istem poslopju kakor Slovenska gimnazija, deluje še dvojezična trgovska akademija, ki mladino med 9. in 13. stopnjo šola za izzive poslovnega življenja. Poleg slovenščine in nemščine sta tudi tam obvezni angleščina in italijanščina, program s praktičnimi vajami pa prav tako privablja veliko dijakov iz Slovenije in Italije. Za vse te v Celovcu skrbijo še trije dijaški domovi – pri Mohorjevi, pri Slovenskem šolskem društvu in pri šolskih sestrah.

Ostani na tekočem z umetnostjo in kulturo
Bleib am Laufenden bei Kunst & Kultur

Skenirajte in odkrijte
Scannen und entdecken

KOZOLCI

Ponekod je stoh, drugje kozuc

»Če danes v kozolcih namesto sena pogosto vidimo reklamne plakate, pa je nekoč gorenjski kmet to napravo izkoristil za sušenje mnogih kmetijskih pridelkov. Še vedno velja, da je v kozolcu posušena mrva (seno ali otava) boljša od posušene na tleh. V kozolcih so se sušila vsa žita – ječmen, pšenica, rž, oves, proso, ajda ...«

Urša Peternel

Tako pripoveduje Klemen Klinar, eden od avtorjev v knjigi oziroma priložniku Od stoga do kozuca, ki je nedavno izšla pri Razvojni agenciji Zgornje Gorenjske. V njej so posebno pozornost namenili kozolcu kot pomembnemu delu kulturne dediščine tudi na Gorenjskem. Priročnik pa je le krona obsežnega projekta Arhitektura gorenjskih vasi, ki se je izvajal v okviru LAS Gorenjska košarica.

Kot je dejal Klemen Klinar z Razvojni agencije Zgornje Gorenjske, so v okviru projekta pripravili vzorčni popis kozolcev v sodelujočih gorenjskih občinah. V 18 naseljih so tako popisali 569 kozolcev, ugotavljali tip, lokacijo, umestitev v prostor, orientacijo slemena, stanje njihovih gradbenih elementov ... Kozolce so v preteklosti zvečine postavljali ob poteh, pod pobočji, umeščeni pa so tako, da omogočajo sušenje in obenem niso v napoto pri kmečkih opravilih. Prav tako so raziskovali, kakšne vrste kozolcev imamo na Gorenjskem, v kakšnem stanju so, iz katerih gradbenih elementov so sestavljeni, ali imajo kakšne posebnosti, morda nabožna znamenja, letnice ...

Na osnovi popisa so izdelali etnološko karto kozolcev, iz

Kozolci so naša dediščina / Foto: Gorazd Kavčič

katere izhaja, da so najstarejši iz začetka 19. stoletja, zvečine so iz macesnovega lesa, lahko so delno zidani. Po različnih delih Gorenjske so postavljali različne vrste kozolcev. Najbolj značilen za Gorenjsko je enojni stegnjeni kozolec, lahko s plaščem ali lopo. Ponekod so kozolci dvojni, denimo na Jezerskem, v Bohinju, Gorjah, Besnici, Podblici, Lipniški dolini ... Tretja vrsta je kozolec »na psa« oziroma »na kozla«, ki so ga našli v Bohinju, na Bledu, v radovljiski in žirovniški občini, lipniški dolini, Besnici. Gre za

»V času, ko še ni bilo igrišč z različnimi igrali, so kozolci otrokom predstavljali zanimiv objekt za igro. Pod streho kozolca so bila odlična skrivališča za skrivalnice. V Vrbi so se otroci igrali pod plaščem, kjer so iz blata delali piškote in jih nato sušili na tramovih. Črnivčev Marjan iz Vrbe je bil kot otrok tako korajžen, da je splezal na vrh kozolca, tekel vzdolž celega slemena in na koncu skočil z vrha kozolca. V Plavškem Rovtu so se otroci merili, kdo si upa skočiti z višje late.« (Klemen Klinar v knjigi Od stoga do kozuca)

kozolec, ki ima pod streho zaprt prostor oziroma shrambo za seno. Naleteli so tudi na bolj posebne kozolce, zelo so jih denimo presenetili kozolci na območju Podblice, Nemilj in Jamnika, kjer gre za dvojne kozolce, ki imajo mostiček v zgornje nadstropje in vrata za lažji transport bremen. Največje kozolce imajo na Jezerskem, s t. i. koroško streho in zidanimi stebri.

Kozolci kot dediščina

Kot ugotavlja Saša Roškar s kranjske območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, so v sklopu popisa kozolcev ugotovili, da je več kot polovica popisanih kozolcev v dobrem stanju, kar kaže na odnos lastnikov do teh objektov. Vzdržujejo jih, čeprav jih mnogokrat ne potrebujejo več za namen, za katerega so bili postavljeni.

»Pomenijo jim lastno dediščino in pogosto smo slišali izraze skrbi zanje, češ streho bomo že popravili, da ne bo kozolec propadel v mojem

času,« pravi Roškarjeva.

Kot posamezni objekti, kot skupina (denimo stogovi pod Studorom) ali kot del domačije so sicer kozolci lahko vpisani v register kulturne dediščine, lahko so tudi razglašeni za kulturne spomenike. »Vendar pa institucionalno varstvo kulturne dediščine kozolcev, razen izjemnih posameznih objektov, ne more ohranjati. Preveč jih je, da bi bilo mogoče izvajati nadzor ali učinkovito vplivati na rabo. Ohranjajo jih le njihovi lastniki,« razlaga Roškarjeva.

Najbolje ohranjeni dvojni kozolci

V projektu so ugotovili, da so najbolje ohranjeni dvojni kozolci, kar je logično, saj lahko služijo današnjim potrebam človeka, ne samo sušenju sena. Služijo pravilu pridelkov, pod njim imajo kmetje shranjeno kmetijsko mehanizacijo, v njih sušijo deske. Najslabše so kozolci ohranjeni na ravninskem delu Gorenjske, kjer jih ne

opravi skice, izmere in fotografiral deset kozolcev.

Projekt pa je imel tudi povsem praktičen namen, pripravili so namreč več delavnic in predavanj, na katerih so lastnikom kozolcev predstavili, na kakšen način jih je smiselno obnoviti, praktična navodila za obnovo in vzdrževanje kozolcev pa so vključili tudi v knjigo oziroma priložnik.

Križi varovali kozolce

Sicer pa Klemen Klinar v publikaciji poudarja, da je za Gorenjsko najbolj značilni enojni stegnjeni kozolec na videz krhek, a v resnici le redko podleže naravnim nesrečam – dokler je vzdrževan, mu je kos le zelo močan veter. Zelo redko je veter podrl cel kozolec, pa še to le takrat, ko je bil v njem pridelek, ki je povečal površino, v katero se je veter uprl. Druge nevarnosti s kozolci so zelo redke. Tako je na Breznici nekoč pogorel obdevan kozolec, a so požar zanetili otroci, ki so pod njim na skrivaj kadili. Na Bledu pa so bili priča nesreči, ko je med obdevanjem v kozolec udarila strela in ubila gospodarja.

Pred podiranjem je kozolce po ljudskem verovanju varovalo tudi to, da so lastniki nanje nameščali križe in druga nabožna znamenja, ki naj bi ščitila kozolce pred vetrom, hudo uro, strelo in drugimi nesrečami. Običajno so pri enojnih stegnjenih kozolcih na čelo slemenske lege pribili manjši križ. To je bilo tudi edino okrasje takšnih kozolcev.

V sklopu projekta so se ukvarjali tudi z raziskavo nesnovne dediščine, tako so iskali narečne besede, zgodbe, prigode, šale, običaje in navade, povezane z delom ob kozolcih. Kot ugotavlja Klemen Klinar, na Gorenjskem domačini uporabljajo dve poimenovanji za kozolec: stoh in kozuc. In še šaljiva zgodba, povezana s kozolcem: V Podkorenu je bil kmet, ki ni imel svojega kozolca. Imel je nekaj živine in travnikov. Ko je sušil seno, je ogledoval, kje je kakšno okno prosto. Poprosil je lastnika, ali lahko da seno v njegov kozolec, ob drugi priložnosti pa katerega drugega. Tako je seno sušil v kar desetih kozolcih.

SPREAD THE KARAWANKS

Interreg SLOVENIJA – AVSTRIJA SLOWENIEN – ÖSTERREICH

Literarische Touren entlang der Karawanken
Literarne pohodniške poti v Karavankah

Skenirajte in odkrijte
Scannen und entdecken

KRANJSKI LITERATI

Kranj je mesto literature

Mesto je najbolj prepoznavno po pesniku dr. Francetu Prešernu in pesniku ter pisatelju Simonu Jenku, ki sta v njem umrla in sta tudi pokopana. Slovi pa še po številnih literarnih ustvarjalkah in ustvarjalcih, ki so se tu rodili, živeli in poklicno delovali.

Igor Kavčič

Kranj je največje gorenjsko mesto in v mnogih pogledih tudi upravno in kulturno središče regije, zatorej ni naključje, da so se v njem rojevali, umirali, hodili v šolo, službovali in bivali številni literati. Naj gre za literarne velike s prepoznavnimi ustvarjalnimi opusi in katerih dela veljajo za kanone v zgodovini slovenske književnosti ali pa za množico avtorjev, ki so bili prepoznavni predvsem v širšem lokalnem okolju. To velja za različna obdobja, torej tako za avtorice in avtorje knjižnih del v preteklosti kot tistih, ki so aktivni v aktualnem času. Na vsak način pa je prvo literarno pero, ki prišleka privabi v mesto, seveda naš največji pesnik

dr. France Prešeren (1800–1849). V Kranju je preživel zadnji dve leti in pol svojega zemeljskega bivanja, pokopan je na starem mestnem pokopališču, danes po njem imenovanem Prešernovem gaju, njegov lik in delo pa na različne načine Kranjčani častijo tudi danes. V mestu je veliko ustanov, društev in prostorov, ki jim je dodano pesnikovo ime, ne nazadnje ga najdemo tudi v sloganu, ki privablja turiste od vsepovsod.

Kranj, Prešernovo mesto

Kot v knjigi z naslovom Lovorovi gozdovi in krompir (v teh dneh je izšla v zbirki Razpoznavanja v založništvu Inštituta za novejšo zgodovino), v kateri se še posebej

ukvarja s Prešernovim kultom v socializmu, ugotavlja zgodovinar Ivan Smiljanič, se popotnik, ki se odloči, da bo obiskal Kranj, v mestu ne more izogniti srečanju s pesnikom dr. Francetom Prešernom. »Naleti lahko na njegovo ulico, hišo, spominski gaj in grob, po ulicah, trgih in v javnih prostorih ga spremljajo pesnikovi portreti in kipi, opazi lahko ustanove, ki se dičijo s pesnikovim imenom. Še bolj je pesniku izpostavljen turist, ki Kranj obišče za kulturni praznik, ko je v mestu organiziran Prešernov smenj. Tega dne lahko po mestu prislukne recitacijam pesmi, brezplačno lahko obišče mestne muzeje, srečati utegne predstavnike oblasti, ki pred pesnikov grob hitijo polagat vence,

Častni občan Kranja, pesnik, pisatelj, dolgoletni profesor na Gimnaziji Kranj France Pibernik je življenje posvetil odkrivanju literarne zapuščine po drugi svetovni vojni zamolčanih pesnikov in pisateljev. / Foto: Tina Dokl

V zadnjih letih se slovesnost ob podelitvi Jenkove nagrade začne ob spomeniku Simonu Jenku v njegovem rojstnem kraju Podreča. / Foto: Igor Kavčič

Širša družina Puharjevih, naslednikov iz rodbine Janeza Puharja, ob spominskem nagrobnem obeležju v Prešernovem gaju, ki ga je leta 2014 odkril predsednik države Borut Pahor / Foto: Tina Dokl

naleti pa lahko celo na samega 'Prešerna', ki se sprehaja po mestu.« med drugim preberemo v predgovoru h knjigi, v kateri med drugim poskuša najti odgovore na vprašanja, zakaj danes na Prešerna gledamo tako, kot pač gledamo, in zakaj z njim ravnamo tako, kot pač ravnamo.

Po Prešernu se v Kranju imenuje osrednja ulica v starem mestnem jedru in na njenem začetku je na številki 7 hiša, v kateri je pesnik živel in 8. februarja 1849 tudi umrl. Hiša se danes imenuje Prešernova hiša, v njej je spominski muzej – februarja leta je bila postavljena nova stalna razstava – v pritličnem delu pa je še galerija. Ulica se nadaljuje čez Glavni trg, kjer je Galerija Prešernovih nagrajencev, v kateri ekskluzivno predstavljajo dobitnike najvišjih državnih nagrad v kulturi, ki prav tako nosijo pesnikovo ime. Le kakih dvesto nadaljnjih korakov nas privede do Prešernovega gledališča, pred katerim se že skoraj sedemdeset let dviga tudi monumentalni pesnikov spomenik. Gledališče je zlasti v zadnjem času eno uspešnejših v državi. Po pesniku se imenujeta tudi ena osnovnih šol in ena od dveh gimnazij v mestu, pročelje nove Mestne knjižnice Kranj na steklenem pročelju krasni rokopis Prešernove Glose, knjižnica pa hrani tudi bogato zbirko Prešerniano. Od

knjižnice se znova povzpne nazaj do Prešernovega gaja, kjer je pesnikov grob s spomenikom, ob katerem se vsako leto ob obletnicah njegovega rojstva ali smrti vrstijo recitali in nastopi pevskih zborov, tudi kranjskega Akademskega pevskega zbora dr. France Prešeren. Nedaleč od njega je svoje zadnje počivališče našel tudi Simon Jenko.

Pesnik sorškega polja

Simon Jenko (1835–1869) se je rodil na Podreči, vasi na desnem bregu Save, otroška leta pa je preživel še nekaj bližje Kranju v vasi Prasha. Na Podreči so leta 1935 ob stoti obletnici njegovega rojstva postavili tudi spomenik, ob katerem vsako leto v oktobru obudijo spomin na pomembnega rojaka, posebno v zadnjih letih pa dogodek povezujejo tudi s podelitvijo Jenkove nagrade, ki jo za najboljšo pesniško zbirko zadnjih dveh let pesnici oziroma pesniku vsako leto podeli stanovsko Društvo slovenskih pisateljev. K prirreditvi v zadnjih v organizacijskem in vsebinskem smislu vselej veliko prispevajo člani domačega KD Simona Jenka Šmonca. K sodelovanju povabijo tako učence iz OŠ Simona Jenka kot dijake obeh kranjskih gimnazij, ki pišejo pesmi oziroma že v šolskih letih kažejo literarno nadarjenost.

Ob 150. obletnici pesnikove smrti so v starem mestnem jedru v nekdanji Drukarjevi hiši, kjer je pesnik živel do svoje smrti, slovesno odprli tudi Jenkovo sobo. Ta je dodatna ponudba bližnje Layerjeve hiše, namenjena pa je dramatikom, prevajalcem, mladim poetom in pisateljem, prostor pa služi tudi za najrazličnejše delavnice kreativnega pisanja, literarne dogodke, srečanja z ustvarjalci in druženje ob lepi besedi. V Prešernovem gaju pa so pred šestimi leti postavili tudi spominsko obeležje iz umitelju fotografije na steklo Janezu Puharju (1814–1864), sicer duhovniku, ki pa je pisal tudi pesmi.

Duhovnik in general, oba tudi pesnika

Puhar razen spominske plošče, ki so jo v gaju leta 1960 postavili kranjski fotografi, nagrobnega obeležja ni imel. V okviru Puharjevega leta, ko so z različnimi dogodki obeleževali dvesto obletnico njegovega rojstva, pa so v Prešernovem gaju postavili obeležje iz črnega marmorja, delo po zamislih grafičnega oblikovalca Jerneja Kejžarja in v izvedbi Kamnoseštva Jerič. Obeležje je odkril častni pokrovitelj Puharjevega leta predsednik države Borut Pahor. Po Janezu Puharju se bo z novim šolskim letom poimenovala tudi bližnja osnovna

šola. Nekaj njegovih pesmi je uglasbil tudi prijatelj Andrej Vavken.

Še enega pesnika, ki v svojem poklicu ni bil povezan z literaturo, častimo v Kranju. General Rudolf Maister, po rodu sicer Kamničan, se je namreč šolal na kranjski gimnaziji, kjer se je že udeleževal kot pesnik. V starem mestnem jedru se po njem imenuje trg, na katerem so pred leti postavili tudi doprni kip, ob katerem vsako leto novembra pripravijo slovesnost.

Literati in Kranj

Slovenski literarni zgodovinar dr. Miran Hladnik, avtor več knjig o slovenski književnosti, je na spletni strani Wikiverza pod naslovom Kranjski literati v enciklopedijah uredil precej obsežen seznam kranjskih literatov. Zbral je imena tistih literatov, ki so se v Kranju rodili, umrli, so tu živeli oziroma v nekem obdobju poklicno delovali.

Seznam vseh, ki so se na tak ali drugačen način ukvarjali s pisanjem, bi bil predolg, zato naj na tem mestu omenimo le nekatera najbolj znana imena tako iz preteklosti kot sedanosti. Janez Bleiweis (1808–1881) je v rojstnem Kranju hodil v šolo in ima tu kip, živel in umrl pa je v Ljubljani; sicer ni pisatelj v ožjem smislu, je pa kot urednik Kmetijskih in rokodelskih Novic in kot varuh Prešernove pesemske zapuščine s slovensko literaturo tesno povezan. Pomemben je član vajevec Valentin Mandelc (1837–1872), ki je začetnik dveh nacionalno konstitutivnih žanrov: izvirne zgodovinske in izvirne kmečke povesti. Fran Roš (1898–1976) je v Kranju preživel najzgodnejše otroštvo, sicer pa velja za celjskega književnika. Kot talec je bil v Mauthausnu ustreljen v Žabnici rojeni pesnik, pisatelj in kritik, po izobrazbi slavist Tone Šifrer (1911–1942).

V Kranju sta se rodila plodna prevajalka iz španščine Alenka Bole Vrabc (1937–2020) iz Radovljice in igralec ter dramatik Gregor Čušin (1970) s Koroške Bele.

V Struževem živi pisateljica in pesnica Berta Golob (1932), Hladnik v nadaljevanju omenja literarnega zgodovinarja in prevajalca Miho Mohorja (1945) pa dramatika Pavla Lužana (1946). Med pisce bi lahko zapisali tudi alpinista Nejca Zaplotnika (1952–1983), ki je napisal kulturno knjigo Pot. Tu sta pesnica in lončarka Ifigenija Simonović (1953), pisateljica in slikarka Marjetka Jeršek (1961). Mlajši avtorji so še pisatelj in literarni kritik Urban Vovk (1971) in pisateljica Nina Kokelj (1972). Iz Kranja izhaja pesnik in prevajalec iz poljščine in litovščine ter glasbenik Klemen Pisk (1973), pesnik in libretist ter literarni zgodovinar, v prvi vrsti pa znan jezikoslovec je Kozma Ahačič (1976). Stand up komik, pisatelj in prevajalec fantazijske literature Boštjan Gorenc - Pižama (1977) je napisal zanimivo knjižno delo sLOlvenski klasiki. V Kranju je rojena glasbenica in pesnica Mateja Blaznik (1967).

Na Kokrici je živel avantgardni pesnik in prevajalec Franci Zagoričnik (1933–1997). V Kranju so na primer umrli literati, kot je bila Marija Žagar (1921–1998), ki je bila dolgoletna korespondentka Borisa Pahorja. Partizanske čase je literarno in dokumentarno popisoval Ivan Jan z Rečice pri Bledu (1921–2007). Pesnik Bojan Pisk (1933–2008), oče pesnika Klemena Piska, je umrl na Golniku, živel in delal pa je v Kranju. Literarni in filmski zgodovinar ter pisec čitank Stanko Šimencga književnika. Kot talec je bil v Mauthausnu ustreljen v Žabnici rojeni pesnik, pisatelj in kritik, po izobrazbi slavist Tone Šifrer (1911–1942).

in ekonomist Zdravko Kaltnekar (1929–2013). V Kranju sta živela in delovala tudi slikar in pesnik Milan Batišta (1924–2010) in prešernoslovec Franc Drolc (1939–2012).

V Kranju so se šolali tudi romanopisec Tone Svetina (1925–1998), pisatelj Pavle Zidar (1932–1992) ter avantgardni pesnik in naravoslovni pisatelj Iztok Geister (1945). Pisatelj in dramatik Rudi Šeligo (1935–2004) je bil od leta 1962 dalje predavatelj statistike na Višji šoli za organizacijo dela v Kranju.

Najplodnejša slovenska romanopiska Mimi Malenšek (1919–2012) je v Kranju hodila v nižjo gimnazijo, v Drulovki sta živela ali počitnikovala literarna zgodovinarja Marja Boršnik (1906–1982) in Taras Kermauner (1930–2008), dramatik Herbert Grün (1925–1961) je bil tri leta umetniški vodja in dramaturg Prešernovega gledališča. Prešernoslovec akademik in častni občan Boris Paternu (1926) je bil doma iz Čirč in je v Kranju maturiral. Enako velja za pred nedavnim umrlega pesnika in literarnega zgodovinarja Franceta Pibernika (1928–2021), ki je živel in služboval v Kranju kot gimnazijski profesor. V Kranju se je šolal verzolog in prevajalec Tone Pretnar (1945–1992), prav tako prešernoslovec Zoran Božič (1951) in Miran Hladnik (1954), ki je živel v Stražišču, pa Mira Delavec Touhani (1978), strokovnjakinja za Josipino Turnograjsko, ki živi v Nemčiji, Predvdoru in Afriki. S kresnikom nagradje ni pisatelj in prevajalec Tone Perčič (1954) je maturiral v Kranju in je delal kot knjižničar na FOV. Pisatelj in pisec stripovskih scenarijev Marijan Pušavec (1962) je živel v Kranju, preden se je preselil na Celjsko.

Kot ugotavlja dr. Hladnik, skoraj dvesto kranjskih biografij (78 rojenih, 24 umrlih,

Trenutki tišine za Prešerna, recital, ki ga je trideset let v pesnikov spomin ob njegovem grobu prirejal prešernoslovec prof. France Drolc / Foto: Tina Dokl

Mladi kranjski literat Jasmin B. Frelih je leta 2016 prejel nagrado Evropske unije za književnost. / Foto: Tina Dokl

95 stanujočih) dokumentira veliko mobilnost z literaturo zaznamovanega dela populacije. Če povzamemo ponjem, smemo domnevati, da so selitve pomembno spodbujale literarno ustvarjalnost. Statistika oporeka predstavi Kranja kot mesta, kamor pridejo literati umret, in dopolnjuje podobo Kranja kot mesta Franceta Prešerna in Simona Jenka s podobo mesta, ki je kot regionalno šolsko središče zaslužno za vzpostavitve literarnega polja.

Dva ta čas uspešna pisca

Eden prepoznavnejših piscev srednje generacije je Borut Golob. Leta 2009 je objavil svojo prvo knjigo z naslovom Smreka bukev lipa križ, kot je sam pripisal, gre za domačijsko povest z motorno žago in srečnim koncem, ki je bila naslednje leto uvrščena tudi med deset nominiranih romanov za nagrado kresnik, ponovno nominacijo, tokrat med peterico, si je prislužil leta 2013 z romanom Raclette, leta 2019 je z romanom Pes je mrtev spet uspel priti med deset, še četrtič pa

letos z romanom Šala: kratka zgodovina smeha (1987–2007)

V Kranju pa živijo in ustvarjajo tudi mladi literati, ki si šele utirajo pot na literarni parnas. Med najuspešnejšimi v zadnjih letih je nedvomno Jasmin B. Frelih iz Žabnice, ki je leta 2016 prejel nagrado Evropske unije za književnost. Nagrado si je prislužil za romaneskni prvenec Na/pol. Roman je leta 2013 izšel pri Cankarjevi založbi in je bil tudi ponatisnjen. Že leta 2013 je bil na knjižnem sejmu nagradjen kot najboljši prvenec in leto kasneje tudi nominiran za nagradi kresnik ter kritiško sito, kar kaže

na to, da je roman že ob izidu prepričal slovensko literarno kritiko in bralce. Leta 2018 je za zbirko esejev Bleda svetloba prejel Rožančevo nagrado, z letošnjo letnico pa je izšel nov roman Pikslji.

Mladi literati se kalijo tudi na Gimnaziji Kranj, prav tako pa predvsem poezijo pa tudi prozo spodbujajo pri Layerjevi založbi, ki je del dejavnosti Layerjeve hiše, kjer sta doslej izšli dve samostojni zbirki in štiri zbirke različnih avtorjev. Kranj spoštuje svojo bogato literarno dediščino in polaga upe na mlade literate, ki bodo morda nekoč tudi tako brani, uspešni in cenjeni kot nekateri rojaki v preteklosti.

Partnerji pri projektu:

Pisateljica, pesnica, knjižničarka, učiteljica in zvesta negovalka slovenskega jezika Berta Golob / Foto: Tina Dokl

LITERARNA POT

Kulturna steza, ki povezuje Koroško na Komlju in Strojni

Komelj v današnji Avstriji in Strojna v Sloveniji sta bila nekdanj enotno območje. Nova kulturno-zgodovinska literarna pot ju bo v prihodnje povezala simbolno in vsebinsko.

Bojan Wakounig

Pravzaprav sta Komelj in Strojna skupno hribovje. Da, pravzaprav. Kajti že sto let domačije, zaselke in vasi vzhodno od Pliberka na avstrijskem Koroškem in severno od Prevalj in Raven na slovenskem Koroškem ločuje meja. Državna meja, ki je bila v desetletjih po letu 1945 neprehodna in najstrožje varovana, danes pa je spet prepustna in prehodna. Življenje ob meji je ljudi zaznamovalo, predvsem tiste na nekdanji jugoslovanski strani. Zaznamovalo jih je tudi stoletno življenje v strmih bregovih in ob trdem delu. Kljub vsem tegobam pa so ljudje v klancih in na vzpetinah, ki presega več kot tisoč metrov nadmorske višine, izoblikovali prijazen in gostoljuben značaj. V okviru evropskega projekta SPread the Karawanks – Doživeti in prebirati

Karavanke v teh krajih nastaja čezmejna kulturno-zgodovinska literarna pot. Obenem bo izšel kulturno-turistični vodnik, ki bo prikazal tako literarno in umetniško dediščino kot sedanost na Komlju in Strojni ter na širšem območju ter tudi vse bolj zanimivo športno-rekreativno, turistično in gostinsko ponudbo. Na vrh nad kmetijo Novak na Strojni se je na primer mogoče povzpeti v družbi alpaka, na Suhu je v arhitektonsko izjemnem in nagrajenem Muzeju Liaunig javnosti na ogled ena največjih zasebnih zbirk sodobne umetnosti v Avstriji, v Single trail parku v Jamnici na slovenski strani je eldorado za gorske kolesarje, z domačo kulinariko pa vabijo kmetije in gostilne na obeh straneh državne meje – s pravo koroško mavžno, z ajdovimi dobrotami in seveda domačim koroškim moštom.

»Kmet je lezel čedalje huje v dolgove, ker ni mogel sproti plačevati predpisanih, ne ravno majhnih davkov. Marsikateri je najel posojilo, da bi se rešil, s tem pa je lezel še globlje v dolgove in na koncu niti za obresti ni bilo dovolj denarja. Marsikatera kmetija je prišla tako na dražbo in bila prodana. Kupci pa so bili po navadi bogataši ali pa grajska gospoda in petokolonaši – priseljenci iz rajha. Ni čuda, da so velika področja Komlja, Pece, Uršlje gore, Kapelskih grap s kmeti vred postala last grofov in drugih mogotcev, kmet pa je postal najemnik svoje kmetije in moral služiti novim lastnikom. Lipej Kolenik: Mali ljudje na veliki poti – Spomini na predvojni, vojni in povojni čas na Koroškem

Spominska soba bukovnikov na Strojni namenja posebno mesto domačemu ljudskemu pesniku Blažu Mavrelu (1896–1977).

Ko se vse bolj odpira pogled na Podjuno in Celovško kotlino

Čezmejno kulturno-zgodovinsko literarno pot je mogoče začeti ali pri cerkvi. Sv. Urha na Strojni (dostop po cesti z Raven na Koroškem) ali pa s Komeljskega vrha na avstrijski strani, in sicer pri križu, tik preden se cesta spusti v Beznico (Wesnitzen) in proti Suhu (Neuhaus). Zaradi dostopa po cesti iz Nončevasi (Einersdorf) s pliberške strani je ta smer še posebno privlačna. Med vožnjo po gorski cesti – zanimava je tudi za kolesarje – se čedalje bolj odpirajo pogledi na Podjuno, Celovško kotlino, proti Karavankam in Julijskim Alpam, na jugu pa svoje široko pleče in skalovje na severni strani postavlja na ogled Peca.

Ko cesta skoraj že prispe na najvišjo točko, se sploča ustaviti pri spomeniku na levi strani. Postavljen je v spomin dvanajstim partizanom Domnove čete, ki so padli 12. oktobra 1944 pri Apovniku v napadu nemških enot. Sredi julija poteka vsakoletni spominski pohod na Komelj v poklon padlim borcem. Na bližnji domačiji pri Štibarju pa prav tako v juliju poteka srečanje, ki ga prireja domača živinorejska zadruga in ki se ga udeležijo domačini z obeh strani meje – nekateri na tradicionalno srečanje pridejo celo s starodobnimi traktorji in motorji.

Literarna pot z asfaltirane ceste zavije po gozdni poti proti desni in kmalu doseže državno mejo, ki je bila še pred tremi desetletji neprepustna, stara pot pa tedaj povsem zaraščena in opuščena. Kmalu se pred pohodniki odprejo pogledi na široke, strme in skrbno pokošene travnike in mimo samotnih kmetij z zanimivimi tradicionalnimi kaščami in skednji pot pripelje do vasi Strojna s cerkvijo sv. Urha. Tik poleg nje je v s sodobno z leseno fasado preoblikovani stavbi Spominska soba bukovnikov na Strojni. Bukovniki so bili na Koroškem pisarna večji kmečki možje, ki so pesnikovali v ljudskem jeziku. Najbolj znan med njimi je Andrej Šuster - Drabosnjak s Kostanj nad Vrbskim

Helena Sekalo z Janeževe domačije zgledno skrbi za stavbno dediščino. Izkusila je trpke omejitve življenja ob strogi ideološki meji.

Muzej Liaunig z nagrajeno arhitekturo je ena največjih zasebnih in javno dostopnih zbirk sodobne umetnosti v Avstriji.

jezerom, ki je med drugim ustvaril znameniti Pasijon. Posebno mesto v spominskih sobi je namenjeno Blažu Mavrelu, ljudskemu pesniku s Strojne. Rodil se je leta 1896 v Gradičah na današnji avstrijski strani, se kasneje preselil na Strojno, kjer je »vse življenje samotaril in bil edini na Strojni, ki je prebiral Gregorčiča, Prešerna, Cankarja, Županciča in Aškercu, ki je bral Solženicina,« kakor je o njem zapisal nekdanji ravnatelj ravenske gimnazije

Franc Sušnik. Njegove pesmi so bile preproste, nekaj je bilo osebnih, večina pa je v njih opisoval domače ljudi in njihovo življenje.

Štiri stoletja Janeževe domačije

Nekoliko zunaj vaškega središča Strojne je Janeževa domačija. Spomeniško zaščiten gorski kmetija, ki izvira s konca 17. ali z začetka 18. stoletja, ohranja podobo starinske arhitekture, strehe so še vedno krite z lesenimi

skodlami. Njeni prebivalci so predvsem v drugi polovici 20. stoletja občutili, kaj pomeni strogo zastražena meja.

Senžermenska pogodba iz leta 1919, ki jo je potrdil koroški plebiscit leta 1920, je v tiste kraje zarezala mejno črto. V nekdanji sodni okraj Pliberk, kamor je spadala Mežiška dolina z gorskimi naselji vred, v pliberško dekanijo, najbolj pa v medosebne odnose. Meja se je pojavila v gozdu, ki je bil malo prej še

prosto prehodni. prekinila je gospodarske odnose, otežila družinske vezi, ki so med Podjuno in Mežiško dolino, med Komljem in Strojno bili skozi tisočletje nekaj najbolj normalnega.

V času med obema vojnama je bila meja predvsem ločnica med dvema državama. Po letu 1945, ki je jugoslovanski Sloveniji prineslo nov, komunistični totalitarizem, pa je postala železna zavesa. Zid med dvema ideološkima svetovoma. Jugoslavija je mejo strogo zavarovala. Bolj kot pred prišleki od zunaj, ki jih ni bilo, jo je zastražila pred lastnimi ljudmi. Janeževa domačija je od državne meje oddaljena le za lučaj, strog nadzor jugoslovanskih granicarjev je postal del njihovega vsakdana. Helena Sekalo, ki danes z bratom Antonom gospodarja v hiši, se spominja tistih časov: »V strahu smo bili. Bali smo se iti delat v gozd. Za to smo morali dobiti dovoljenje na občini. Če tega papirja nisi imel pri sebi, nisi smel, pa četudi te je granicar poznal. Bilo je dosti primerov, da so aretirali domačine. Brat Anton je delal v gozdu, toda pri sebi ni imel papirjev. Vojak ga je poznal, a je moral vseeno iti z njimi v karavlo in počakati, da je iz Dravograda prišla policija in so se zmenili.« Helena Sekalo je tudi sama izkusila nadzor: »Z nečakom, ki še ni

hodil v šolo, sva nabirala črniče blizu meje, čisto pri mejniku, a ne čez. Naju je videl vojak in sva morala iti na karavlo in tam počakati na miličnike.«

Helena Sekalo, skozi Janeževo domačijo je nekdanj potekala cesta, pomni tudi še, kako je bilo obiskovalcem pri njih neprijetno. »Je pri nas za mizo sedel sorodnik, ki ni bil Strojjanec, pa je vojak, ki je šel mimo, videl, da je nekdo v hiši. Ker ga ni poznal, je mo-

Vi, svatje čislani slovenske krvi, kjerkoli ste zbrani, naj Bog Vas živi.

Vam voščim veselje, sem camar vesel, to moje so želje, da vam bi zapel.

Naj vsem ljubeznivim družicam bo prav; vsem godcem šaljivim od pevca pozdrav!

Blaž Mavrel, koroški bukovnik s Strojne (1896–1977)

ral iti z njim na karavlo. Zaradi tega se ljudje niso upali hoditi k nam na obiske. Tako prestrašeni so bili. Tudi mi nisimo šli k sorodnikom na

drugi strani meje. Samo pogledal bi tja, pa bi bil že kriminalac.«

Ladislav Krivec, upokojeni komandant policijske postaje na Ravnah na Koroškem in danes predsednik Vaške skupnosti Strojna, se spominja, da so ljudi, ki jih je prišla vojska na meji in so jih nato prevzeli miličniki, morali predati sodniku za prekrške, ki je odločil o kazni. »Vojaki na meji so bili z vseh koncev Jugoslavije in deloma nepismeni. Dobili so nagrado, če so koga prijeli. Včasih je še kuhar teklen ven, samo da bi dobil stimulacijo, in pač obožlji koga, da je hotel tihotapiti ali prestopiti mejo. Dosti domačinov je imelo težave z granicarji.« Napetosti življenja ob meji so trajale dolgo, popustile so šele tik pred osamosvojitvijo Slovenije.

Uporne narodno zavedne Libeliče

Že v dolini, na vzhodnem vnožju Komeljskega hribovja, so Libeliče v občini Dravograd. V slovensko zgodovino so se zapisale z dveh letnih bojem, da naj zanje obvelja krajevni rezultat glasovanja na koroškem plebiscitu iz leta 1920, ne izid celotne cone A. V Libeličah se je za Jugoslavijo odločilo 57 odstotkov glasovalcev. »Vsak dan so ruvali mejnike, rezali bodočo državno žico,

S spomeniškim varstvom zaščiten Janeževa domačija na Strojni je stara okoli štiristo let in ohranja tradicionalno arhitekturo.

Znamenita brizgalna, ki so jo naprej odnesli Potočani Libeličanom, na koncu pa so jo ti spet »ugrabili« nazaj.

se upirali orožnikom in avstrijski upravi, prirejali protestne shode in zborovanja, se povezali s slovenskim zaledjem,« je zapisal libeliški domačin Lojze Kos, dolgoletni koroški dopisnik RTV Slovenija. Uspelo jim je prepričati vladno v Ljubljani, potem še Beograd in nazadnje je mednarodna razmejitvena komisija privolila v ponovno štetje glasov. Prvega oktobra leta 1922 so Libeličani cilj dosegli, vas je postala del Kraljevine Jugoslavije.

Danes na tedanje dogajanje spominja Plebiscitni muzej v prostorih libeliškega župnišča, pobudo zanj je dal že omenjeni Lojze Kos. V njem razstavljeni dokumenti pričajo o dogodkih črno na belem, o zgodovini in današnjem utripu v Libeličah pa obiskovalcem razlagajo domači vodniki, kakor je dolgoletni predsednik krajevne skupnosti Adrijan Zalesnik.

»Ampak Avstriji nič ne dajo zastoj in tako so tedaj Libeliče zamenjali za zaselek Mlake, kjer so bili kmetje bolj ske, šolske in župnijske dokumente. Gasilsko brizgalno pa so odpeljali gasilci iz sosednjih Potoč v novi republiki Avstriji, ki so do leta 1922 z Libeličani imeli skupno gasilsko društvo.« Trdili so, da je brizgalna njihova, ker da so ob nakupu dali največji delež. V resnici pa je največji posamezni delež dal graščak, največje skupno vsoto pa Libeličani,« zatrjuje Zalesnik. »Pol leta pozneje, 13. julija 1923, so libeliški gasilci rekli, da bodo vzeli nazaj svojo brizgalno. Na meji so podkupili jugoslovanske vojake in avstrijske žandarje in ponoči šli na ono stran,

nemško usmerjeni in so tako prišli v Avstrijo. Brez punta v Libeličah pa se vse to ne bi zgodilo,« pravi.

Ob priključitvi Libelič Jugoslaviji so se Avstrijo umaknili dva veleposestnika ter nemško usmerjeni uradniki in s seboj odnesli vse občin-

odprli tam uto, na kolesa navili cunje in po polju brizgalno pripeljali nazaj v Libeliče.« Zaradi te brizgalne je nastal spor med vaščani in sorodniki na tej in oni strani meje. »Zamere pa niso trajale dolgo. Ko je leta 1925 bil v Libeličah požar, so bili Poto-

Domači mošt (jabolčnik), suhe klobase in črni rženi kruh – to je »ta prava koroška mavžna.« Turistične kmetije na Strojni in Komlju jih pripravljajo svojim gostom.

čani že opremljeni z brizgalno in so prišli pomagat gasiti, ne da bi jih kdo povabil. Od takrat naprej naše gasilsko društvo čezmejno sodeluje z avstrijskim,« pravi Zalesnik. Znamenita gasilska brizgalna pa je danes kakor lovska trofeja razstavljena v vaškem središču.

Kakor so se Libeličani spet pobotali s Potočani in se danes na skupnih prireditvah povezujejo, so se tudi med Komljem in Strojno vsaj rahlo spet okrepile vezi. Simbolno jih bo dodatno utrdila kulturno-zgodovinska literarna pot s spremnim dvojezičnim knjižnim vodnikom.

Partnerji pri projektu:

IZŠTEVANKE

Enci benci na kamenci

Tri desetletja že generacije slovenskih otrok odraščajo ob duhovitih izštevankah, zbranih v štirih knjigah pod skupnim naslovom Enci benci na kamenci. Iz spominov naših babic jih je izbrskal in zbral Roman Gašperin, izjemno priljubljenost med otroki in njihovimi starši pa so doživele, dopolnjene z duhovitimi ilustracijami Zvonka Čoha.

Marjana Ahačič

V zgodbi o seriji knjig s hudo mušnim naslovom Enci benci na kamenci, priljubljene zbirke otroških izštevank, ki že več kot tri desetletja navdušuje generacije otrok in njihovih staršev, je toliko naključij, da bi si že sama pripoved o mladem študentu etnologije in slovenščine, ki je najprej želel postati kustos v čebelarstvu muzeju, nato pa postal učitelj in pisatelj, zaslužila knjižno objavo.

»Čisto od začetka?« je za vsak slučaj previdno vprašal Roman Gašperin, dolgoletni učitelj slovenščine na OŠ Frana Saleškega Finžgarja Lesce. Potem je začel pripovedovati.

»Obe področji, slovenščino in etnologijo, sem študiral vzporedno, kar je pomnilo, da bi moral napisati dve

Špela marela na kahli sedi, cajtnge bere pa fajfo kadi.

diplomski nalogi – razen če eno temo obravnavam z obeh vidikov, torej jezikoslovnega in etnološkega. Profesor Bogataj nas je študente izzval, naj se lotimo teme, ki ne bo ozko lokalno omejena, in ker sem se že med študijem ukvarjal z otroškimi igrami, so mi na misel prišle izštevank. Nekaj sem jih že imel in ideja, da bi jih zbral s področja vse Slovenije, se mi je zdela imenitna ...«

Dokler se ni odpravil na teren. »Že do Rateč in Bohinja, kjer sem najprej iskal sogovornike in jih včasih našel, včasih pa tudi ne, je bilo daleč in časovno potratno. Popil sem nešteto kav in pojedel kup piškotov, materiala pa nisem zbral prav veliko. Pa sem si domislil, da bi prek priljubljene mladinske revije PIL pozval otroke, naj v okviru nekakšne raziskovalne naloge o izštevankah povprašajo svoje stare starše.«

Izjemen odziv

Po enem letu je na uredništvu revije prevzel veliko škaflo pisem. Prejete izštevank je prepisal na kartončke, jih razporedil po vsebini – živalske, zmerljivke, nepomenske, stanovske ..., in preštel: nabralo se jih je kar 1.500. Veliko sicer vsebinsko

enakih ali vsaj podobnih, pa vendarle: »Zavedal sem se, da imam zbrano veliko bogastvo, nekaj dragocenega, ker bi želel deliti z drugimi. Bilo bi nepošteno, če bi ostalo na mojih policah. Zato sem se odločil, da jih vsaj nekaj objavim v knjigi.«

Pridruži se Zvonko Čoh

Za sodelovanje je najprej zaprosil domačinko slikarko Andrejko Čufer, a je bila takrat preobremenjena z drugimi projekti. Mu je pa predlagala, naj povpraša njenega sošolca z akademije, Zvonka Čoha, ker da je »tak, za hece«. »Pojma nisem imel, kdo je Zvonko Čoh. Kar k njemu sem se odpravil in seveda me je kategorično zavrnil, češ da tudi on nima časa. Ampak jaz se ne predam kar tako. Še zdaj se spomnim, da sem ga prepričeval, da je projekt nekaj tako dobrega, da bova to počela do smrti ... Kdo bi si mislil, da se bodo napovedi tako rekoč uresničile ...«

Ko je Čoh končno privolil, pa je Gašperina vendarle malo zaskrbelo. »Kaj pa, če mi njegove ilustracije sploh ne bodo všeč? Zato sem ga nagovoril, naj mi nariše tri, poskusne, za komisijo, ki bo potrjevala izbiro ilustratorja. In jih je. Takoj ko sem videl prvo, sem vedel, da je to natančno tisto, kar iščem. In še mnogo več. Zmenjeno, Zvonko, sem mu rekel. Tisto komisijo sem si tako ali tako izmislil.«

Pridobil je podporo kulturne skupnosti in Občine Radovljica, kot izdajatelj pa je

Roman Gašperin s prvo izdajo knjige Enci benci na kamenci / Foto: Tina Dokl

sodelovala OŠ F. S. Finžgarja v Lescah. »Knjiga je v trenutku postala uspešnica: mame so me obsipavale s pismi, na cesti so me cukali za rokav in pripovedovali izštevank, ki jih znajo na pamet ... To zdaj poslušam že trideset let,« pove toliko let kasneje z zadovoljnim nasmeškom.

Prvi knjigi so sledile še tri, te je skupaj s ponatisom prve že izdala Mladinska knjiga. »Na pobudo urednika Andreja Ilca, ki je vodstvu založbe iz knjižnic nosil popolnoma obrabljene in scefane

izvode prve izdaje,« se spominja Gašperin.

Od računalnika h knjigi

Zakaj takšno navdušenje, vendarle jih danes berejo generacije, ki so odrasle ob televiziji in računalniku? »To je najboljšo, kar imamo. Gre za rime, ki so šle skozi sito stoletij. Imajo rimo, ritem, hudo mušne, nagajive besede, ki privlačijo ... In Zvonka Čoha, seveda. Prepričan sem, da so lahko postale tako zelo priljubljene samo v kombinaciji z

Ana podgana, medvedova hči, be se rada moživa, medveda še ni, medved pod klancem na parah leži, Ana podgana pa skor omedli!

njegovimi vrhunskimi ilustracijami. Otrok v njih najde vse, kar je v besedilu, predstavljeno na izjemno duhovit način – tako kot so duhovite izštevank. Samo kombinacija obojega je lahko uspešnica.«

Rešene pred pozabo

Če izštevank Gašperin ne bi zbral in zapisal, bi šle za vedno v pozabo, tako pa so v priljubljenih zbirkah novo življenje. V tridesetih letih je bilo namreč natisnjenih in razprodanih več kot šestdeset tisoč knjig. Na pamet jih znajo generacije otrok (in njihovih staršev), ki so se rodili v teh letih. »Res sem vesel, da so spet prišle nazaj k otrokom, čeprav ne v obliki igre kot nekoč, ampak kot literatura. Sebe vidim kot most, ki jim je omogočil prehod iz preteklosti v današnji čas.«

V naslednjem letu bo izšla še peta knjiga v seriji zbirk izštevank Enci benci na kamenci. Ob tem si Gašperin želi, da bi ga za rokav pocukal kdo, dovolj suveren v dveh jezikih, ki bi jih prevedel še v kakšnega od evropskih jezikov.

»Morda v nemščino. Predstavljam si, da bi prav kak koroški Slovenec znal vse rime in ritme teh neverjetnih verzov prevesti tako, da bi enako duhovito zvenele tudi v prevodu. Če bi prevod, naprimer zaradi rime, zahteval drugo žival ali predmet ali drugačno situacijo, sem prepričan, da bi bil pripravljen Zvonko narisati, novo, ustrezno ilustracijo.«

Enci benci na kamenci ...

... tu sedijo tri mladenci, eri beri muzikeri, vija vaja ven. Tako pa gre izštevanka, po kateri je prva zbirka – in za njo vse druge – dobila ime, tudi po naključju. Novinarica in urednica Gorenjskega glasa Lea Mencinger je v prilogi Snovanja novembra 1989 objavila prispevek, v katerem je opisovala, kako učitelj iz Lesce s pomočjo otrok iz vse Slovenije snuje zbirko izštevank.

Članku je dala naslov Enci benci na kamenci in Gašperin želi, da bi ga za rokav pocukal kdo, dovolj suveren v dveh jezikih, ki bi jih prevedel še v kakšnega od evropskih jezikov.

Foto: Tina Dokl

NIKO KUPPER

Ema, Blaž in pesem o domu

Novinar, voditelj in avtor pravljic Niko Kupper je napisal otroško zgodbo o Emi in Blažu, ki sta ob Baškem jezeru reševala ovce pred volkovi, o župniku Francu Treiberju in o nastanku koroške narodne pesmi Njav čriez izaro.

Jože Košnjek

Spoštovani Niko, kaj se je zgodilo, da ste kot diplomirani elektroinženir pristali v novinarskih in literarnih vodah? Je imela morda prste vmes vaša mama Lenčka, na Koroškem in tudi pri nas znana in priznana pesnica in pisateljica del za najmlajše?

Kot se v življenju pogosto zgodi, se stvari razvijajo drugače, kot jih človek načrtuje. V novinarske vode me je zanesla močna življenjska sila, ki ji pravimo naključje. Potegoval sem se namreč za mesto v tehniki koroškega deželne studia ORF, kjer pa vodilni Slovencev v tistih časih niso bili tako naklonjeni, čeprav bi slovenski oddelek leta 1989 po uvedbi televizijske oddaje Dober dan, Koroška nujno potreboval sloven-

Njav čriez izrao je stara koroška pesem, ki velja za tajno himno koroških Slovencev in je vključena v repertoar številnih zborov. Za njenega avtorja velja duhovnik Franc Treiber, malokdo pa ve, da je kot osnovo zanjo prevzel neko pesem Primoža Košata. Niko Kupper pripoveduje pristrčno otroško zgodbo iz okolice Baškega jezera o Blažu in Emi, ki rešita ovce pred volkovi, hkrati pa bralcu osvetli nastanek pesmi. Zgodbo dodatno bogatijo prikupne ilustracije Davida Kassla.

sko govoreče tehnike. Tedanji vodja slovenskih sporedov Mirko Bogataj me je po odklonilnem pismu povabil, naj začasno začnem delati v redakciji, ko pa bi se pokazala možnost v tehniki, bi šel tja. No, ta začasnost traja že trideset let! V literarne vode pa me je zaneslo zaradi otroške oddaje, ki so mi jo zaupali kmalu po začetku mojega dela v redakciji. Ker sem želel otrokom ponuditi nove pravljice, sem jih začel pisati sam. In tudi tu je naključje želelo, da jih je slišal urednik založbe in mi ponudil, da bi jih nekaj izdali. Seveda pa ima moja mama Lenčka pri tem bistveno vlogo, saj me je rodila ...

Mlade in tudi manj mlade ste doslej razveselili s številnimi

pravljicami. Vaša zadnja, ki je izšla pri Mohorjevi v okviru čezmejnega projekta Smart Tourist, ima za Slovence na Koroškem in tudi za nas v Sloveniji pomenljiv naslov: Njav čriez izaro. To je naslov pesmi, ki je nastala v okolici Loč ob Baškem jezeru. Zakaj ste njeno otožno vsebino prelili v pravljico?

S to idejo sta stopila pred me urednik založbe Mohorjeva Adrian Kert in član slovenskega kulturnega društva v Ločah Simon Triesnig. Zamislila sta si knjigo za otroke o nastanku pesmi Njav čriez izaro po vzorcu niza zgodb Kamenčki zgodovine, v katerih sem otrokom s pravljicami, v kate-re so vgrajeni pravi zgodovinski podatki, približal pomembne mejnike zgodovine Slovencev od kralja Sama preko Miklove Zale in tur-

nekaj otroškega, da se lahko vživite v dušo in misli otroka. Vam je morda lažje tudi zato, ker ste tudi sami oče?

Eni pravijo, da so za to odgovorne muze, drugi pa, da je to pač poseben navdih. In res se pogosto kakšna pravljica utrne mimogrede. Seveda pa so bili na začetku mojega pisanja gonilna sila trije lastni otroci, sedaj pa že tri vnukinje. Teme pogosto izbiram z željo, da otrokom ohranjam povezavo z dvojezičnim obrazom avstrijske Koroške, zato sem si že nad 120 pravljic izmislil v povezavi s slovenskimi imeni krajev ali z ledinskimi imenom. Na primer, da je na hrib Žingarco ob Borovljah hodil sodar, ki je vedno našel rešitev za težave drugih, in kot pravimo v Rožu, zato prežinjal torej premislil. Ali da so Ledince dobile ime, ker so bile ujete pod ledom zaradi uroka in podobno. Seveda pa mi je ob pisanju pravljic vselej pomembno tudi posredovanje naših vrednot, da sta na primer poštenost in dobrota močnejši od zla in laži. O tem sem globoko prepričan, četudi se zdi, da danes v življenju velja druga filozofija sožitja.

Danes način življenja sili otroke k računalnikom, telefonom. Ali jih lahko dobra zgodba potegne h knjigi? Kaj bi morali narediti, da bi otroci več brali in pisali, seveda tudi v slovenščini. Eden od načinov so gotovo literarni natečaji, kakršne razpisujeta na primer Volbankova ustanova, časopis Nedelja.

Po mojem mnenju si otroci želijo dobrih zgodb in bodo vedno radi segli po knjigi, če imajo za to vzornike. Iz lastne izkušnje vem, da je redna zgodbica, prebrana za lahko noč, lahko prava iskrica za ljubezen do branja. Če otroci nikoli ne vidijo odraslih, da berejo v razvedrilo, če ni časa za skupno branje, če starši raje buljijo v mobilne telefone in potisnejo malčkom v roke ekrane, namesto da bi jim dali slikanico in da bi celo skupaj z njimi odkrivali knjige in prebrali skupaj pravljico, potem tudi pedagogji v šolah in še tako dobro napisana zgodba ne morejo delati čudežev! Tudi tu velja sicer prilagojeni slovenski pregovor Česar Janezek ne spozna, Janez tega ne bo vzljublil. Literarni natečaji so lahko le nadgradnja tega. Seveda pa zelo pomagajo, da mladi spoznajo materni jezik

Niko Kupper je bil rojen leta 1966. Po poklicu je diplomirani inženir elektrotehnike, vendar se je uveljavil kot novinar, pisec otroških pravljic in urednik otroških oddaj v slovenskem sporedu ORF. Je tudi predsednik Društva slovenskih pisateljic in pisateljev v Avstriji. / Foto: Vincenc Gotthardt (Nedelja)

kot ustvarjalno sredstvo. Tudi sedanji uspešni podmladek Društva slovenskih pisateljic v Avstriji je naredil prve korake prav na omejenih natečajih.

Se vaše literarno, novinarsko in voditeljsko delo dopolnjuje in se medsebojno bogati?

Tudi novinarska besedila so svoja literarna zvrst, seveda s čisto drugačnimi pravili kot za pisanje pravljic, romanov in pesmi. Tu ni prostora za lastne izmišljotine, saj delamo v javnopravnih ustanovi in v resnih novinarskih redakcijah smo vselej vezani na poseben kodeks, na preverjene informacije in na izravnano poročanje o raznih temah. Fascinira me raznolikost našega radijskega in televizijskega dela. S slovenskim sporedom na Koroškem pa imamo še posebno

poslanstvo pri ohranjanju deželne jezika. Morda je prav slednje stična točka mojega pisanja v vseh literarnih zvrsteh, od otroških iger, pravljic, pesmi, reportaž in radijskih iger do dela v Društvu slovenskih pisateljic v Avstriji, ki mu predsedujem že osmo leto. To pa je že skrajni čas za predajo vodenja v mlajše roke.

Društvo se lahko v času vašega vodenja pohvali z odmevnimi dejanji, na primer z izdajo dvojezične literarne in likovne monografije Naša Koroška. Ste slovenski literarni, likovni in drugi ustvarjalci enakopraven del koroške deželne kulturne krajine? Sam sem prepričan, da ste pogosto več kot le to.

Kdor dojemata jezik kot kulturno blago in ne kot politični dejavnik, ve za bogastvo

obvladanja jezikov. Na Koroškem v zadnjih letih čedalje več ljudi iz večinskega naroda spoznava, kakšno bogastvo so v deželi dolga leta zatirali in teptali z nogami. Mnogi so se iz Savla prelevili v Pavla in z žalostjo spoznavajo, da enkrat odrezane korenine ni mogoče več začutiti. Da smo lahko ponosni na slovensko literaturo in na naše ustvarjalce, se v celotnem slovenskem kulturnem prostoru premo- lo zavedamo. Tudi v kulturi velja pravilo, da dokler sami ne cenimo svojega jezika, ga tudi drugi ne bodo. Številna mednarodna priznanja slovenskim avtoricam in avtorjem bi lahko bodrila ta ponos. Tudi slovenska literatura v Avstriji tu ni izjema. Če imamo v naših vrstah Majo Haderlap, zmagovalko najprestižnejše literarne nagrade v nemško govorečem prostoru, poimenovane po Ingeborg Bachmann, in letos mlado nominiranko Vereno Gotthardt v tem izboru, če imamo z njenim očetom Vincencem nominiranco za nagrado kresnik in s Florijanom Lipušem Prešernovega nagrajenca, pa še bi lahko našteval, potem enakopravnost slovenske literature na Koroškem sploh ni vprašljiva.

»Enkratna je naša domača gruda, materina beseda vredna truda in pesem stara ljubezni spodbuda! Moji dragi vnukinji v ljubeče posvetilo, da dobrota bila bi ti vedno življenjsko vodilo.« (Niko Kupper je pravljico posvetil svoji najmlajši vnukinji.)

RATEŠKA KOŠTA

Prehranska dediščina Rateč

Prehranska dediščina Rateč je zbrana v knjigi Rateška košta. Posebna je zato, ker so jo soustvarili prebivalci sami in ker v njej niso zbrani le recepti izbranih tradicionalnih rateških jedi, ampak vse, kar razumemo pod prehrano in prehranske običaje, navade, dediščino določenega lokalnega okolja. Za Rateče velja, kot pravijo domačini: »Skromnost in pestrost obenem.«

Suzana P. Kovačič

»Knjig, ki govorijo o prehrani na določenem območju, je na Slovenskem v izobilju, a le redkokatera bralcem ponudi kaj več kot recepte za pripravo značilnih jedi. Zato imajo posebno vrednost tiste knjige, ki nam razgrnejo tudi skrivnosti lokalne pridelave hrane, njeno mesto v prazničnem letu in njen pomen ob osebnih praznikih. Najbolj verodostojne in priljubljene pa so zagotovo tiste, ki jih soustvarjajo kar prebivalci sami. Ti na-

omenjeno poskrbeli s knjigo Rateška košta,« je knjigi na pot še zapisala dr. Saša Poljak Istenič z Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU.

Pogovorni večeri z domačini

Knjiga Rateška košta je nastala v okviru pilotnih aktivnosti mednarodnega projekta AlpFoodway v Ratečah. »V sodelovanju s Turističnim društvom Rateče - Planica smo med novembrom 2017 in novembrom 2018 organizirali sedem pogovornih ve-

gradivo za knjigo in jo uredila. Oba sta sodelavca Razvojne agencije Zgornje Gorenjske, ki jo knjigo izdala. Pri njeni zasnovi je sodelovala še Tina Brlogar iz Turističnega društva Rateče - Planica.

Dotaknili so se tudi sedanjosti

Rateška košta je izraz, ki označuje rateško prehrano kot celoto (košta označuje hrano, jed). Jedro besedila knjige je nastalo na podlagi ustnih virov domačinov, obogatili so jo še z dvema pisnima viroma z naslovoma Rateška kronika Josipa Lavtižarja (tiskana oblika rokopisa iz leta 1918, izdajatelj Župnijski urad Kranjska Gora) in Rateče, rateško pastirjenje in še kaj avtorja Jožeta Dolinarja (članek v glasilu Planinski vestnik, št. 5, leto 1954).

»Teme v knjigi govorijo o obdobju od konca druge svetovne vojne do približno osemdesetih let dvajsetega stoletja. Na določenih mestih, zlasti kjer smo uporabili omenjena pisna vira, vsebina poseže tudi dlje v preteklost, večinoma na prelom iz 19. v 20. stoletje. Ker se je veliko običajev, postopkov, tehnik in orodij, povezanih s prehrano v Ratečah, ohranilo do danes, smo se tako ponekod dotaknili tudi sedanjosti,« je povedal Ambrož Černe.

Tako preberemo, da je Turistično društvo Rateče - Planica leta 1991 po običaju in zgledu Pastirskega reja (rateškega pastirjenja) prvič organiziralo etnološko prireditev Vaški dan. Namen dogodka je prikaz dediščine in s

Pomemben del projekta AlpFoodway in KUHAM DOMAČE predstavljajo kuharske delavnice za otroke. Fotografija prikazuje pripravo rateških krapov na medgeneracijski kuharski delavnici decembra 2017 na OŠ Josipa Vandota Kranjska Gora. Mentorica je bila domačinka iz Rateč Minca Stranig. / Foto: arhiv RAGOR

Knjiga Rateška košta – prehranska dediščina Rateč je izšla jeseni 2019. V digitalni (PDF) verziji bo na voljo na novi spletni strani Razvojne agencije Gorenjske, ki bo objavljena letos poleti. / Foto: arhiv RAGOR

mreč dobro vedo, da ni vsako maslo dobro za peko ali vsaka skuta za krape, a se tudi spominjajo, kako zasejati njivo, shranjevati pridelke čez zimo, pripravljati hrano in jo izboljšati, kdaj jo ponuditi in kako jo ceniti. To daje hrani posebno vrednost, zaradi katere jo razumemo tudi kot nesnovno kulturno dediščino. Ratešce in Ratečani so za vse

čerov z domačini iz Rateč. Na šestih srečanjih smo obdelali tri tematske sklope: hrana in prehranske navade skozi cerkveno in civilno leto, kmečko leto ter človekovo življenje. Na sedmem srečanju smo si ogledali in pokomentirali stare fotografije iz osebnih arhivov domačink,« je pojasnil Ambrož Černe. Skupaj s Klemenom Klinarjem sta zbrala

tem turistične promocije Rateč. Dogodek poteka v središču vasi (Na Garic) običajno vsako leto 15. avgusta.

Ohranili tudi narečne izraze

Knjiga je res napisana v slovenskem knjižnem jeziku, a vsebuje tudi narečne izraze. Zapišimo jih nekaj za »pokušino«: podolgovata potica – štrúkalj, juha iz suhega mesa ali ostankov suhega mesa – súha žúpa, ocvir-kova potica – hrúmpava potica, v žganje namočen luštrek – ta zelén, mesna krogla, zavita v mreno – máželj, živina – žbina, semenj, semanj dan – sménj, svatba – vóhčet ...

V zadnjem delu knjige so objavljeni recepti izbranih tradicionalnih rateških jedi, kot so fõrfalj (usukanec ali usukani močnik), prežgánka, présnjak (govnač), pvanínska méštca, búdlja, préste, krápi z različnimi nadevi ... »O postnih dneh pridejo na mizo pšenični cmoki, takozavni 'krapí'. Napolnjeni so s stolčnimi suhimi hruškami in namočeni v maslu. Narodna jed je tudi bob, služec ob nedeljah za zajuterk,« je v Rateški kroniki med drugim zapisal Josip Lavtižar in poudaril, da »hrana je dobra in še boljša nego drugod po Kranjskem«.

Knjigo bogatijo fotografije iz fototek Gornjesavskega muzeja Jesenice, Gorenjskega muzeja, Slovenskega etnografskega muzeja ter osebnega arhiva Janje Dolhar in Jerce Oman.

Kuham domače

V projektu AlpFoodWay so tudi rateške gostilne povezali v skupno ponudbo Rateške južne. Po zaključku projekta je Razvojna agencija Zgornje Gorenjske začela nov projekt KUHAM DOMAČE na območju Zgornjesavske doline, v Radovljici in na Jesenicah. Ta projekt je še aktualen, v njem

izvajajo kuharske delavnice, na Jesenicah povezujejo gostince z oblikovanjem skupnega menija Delavska malca, v Radovljici pri izvedbi delavnic zelo uspešno sodelujejo z Društvom ženskih dežele občine Radovljica ... Upajo, da bo v prihodnosti še v kakšnem kraju izšla podobna knjiga, kot je Rateška košta.

Rateški kôcavi krapí imajo nadev iz zmletih suhih hrušk tepk. Tem v Ratečah pravijo kôce.

Pabítanjka (štruklji)

Sestavine: moka, jajca, mlačna voda, sol, skuta, sladkor, drobtine

Priprava: Iz mešanice moke, jajc, vode in soli naredimo vlečeno testo in ga razvaljamo. Po njem premažemo nadev iz skute, jajc, soli in sladkorja. Zavijemo v krpo in približno 15 minut kuhamo v kropu. Zabelimo z drobtinami in po želji sladkamo. Danes nekateri čez nadev potresejo tudi rozine. Štruklje so jedli poleti na polju. Nekateri so jih jedli s kompotom ali čežano, drugi pa tudi z zeleno ali zelnjato solato. Ime so dobili iz besede poviti (pabíta), ker so med kuho poviti oziroma zaviti v krpo.

»Ratešci« med pobiranjem sadja. V Ratečah so vselej najbolj obrodile hruške in jabolka. / Foto: fototeka Gornjesavskega muzeja Jesenice

LUCIJA MIRKAC

Moje pesmi niso mračne, ampak so resnične

Lucija Mirkac z Leš pri Prevaljah je mlada literarna ustvarjalka, ki piše poezijo, prozo in dramatiko. Mohorjeva iz Celovca je v okviru čezmejnega projekta Smart Tourist izdala njeno pesniško zbirko Garatar, drugo po letu 2014.

Jože Košnjek

Spoštovana Lucija, priznam, da ste zame novo ime v slovenski literaturi. Se lahko predstavite. Kdo ste, od kod ste, s čim se poklicno ukvarjate?

Prihajam iz Koroške, z Leš pri Prevaljah, in sem študentka zadnjega letnika primerjalne književnosti in slovenistike na ljubljanski Filozofski fakulteti, kjer se največ posvečam slovenski katoliški liriki in narečjem. Prihajam iz glasbene družine in dolgo sem verjela, da bom tudi poklicno pristala v teh vodah, a so okoliščine nanesele,

da sem se usmerila v literaturo in izbira študija je bila potem kar samoumevna. Pišem poezijo, prozo in dramatiko, slednjo za potrebe svoje gledališke skupine, ljubiteljsko pa se še vedno ukvarjam tudi z glasbo. Med drugim sem kar nekaj pesmi v zbirki uglasbila, še več pa jih ostaja v mojem arhivu – nadejam se, da bodo kdaj dočakale objavo. Ustvarjanje me tako na tak ali drugačen način vedno spremlja.

Pred seboj imam vašo pesniško zbirko Garatar. Ta je najnovejša. Pred tem ste izdali več mladinskih romanov in pesniško zbirko. O čem ste

pisali v romanih in kaj ste želeli povedati v pesmih?

Da, Garatar je moja druga pesniška zbirka – prva je izšla davnega leta 2014 pod okriljem Gimnazije Ravne in Kulturnega društva Mohorjan, in čeprav moram reči, da se pod veliko večino tam zbranih pesmi danes ne bi več upala podpisati, sem zadovoljna, ko vidim, kakšen razvoj sem v tem času doživela. Imata pa obe zbirki vseeno nekaj skupnega – resno, ponekod melanholično držo, čeprav se v Garatarju še bolj oprimem klasičnih pesniških oblik, prav tako ni več sledu o kakšni družbeni kritiki – sicer pa pogosto najbolj glasno govori ravno to, kar ostane zamolčano. Večina pesmi je, čeprav to na zunanji ravni ni vedno povsem jasno, osebnoizpovednih. Vrtim se na območju individualnega, naravnega, minulega, gradim na drobnih detajlih krajev in časov. In če s poezijo izražam svojo resno plat, v prozi in dramatiki prevladata lahkotnost in humor, ki pa pogosto vseeno prinese ta kakšno resno poanto – zopet gre za osebnoizpovedne, vendar povečini družinske in humorno obarvane zgodbe. So pa ti romani vsi nastali v osnovni in srednji šoli, tako da si res želim, da bi mi kmalu uspelo dokončati in izdati tudi svojega najnovejšega, ki že nekaj časa stagnira. Študijska leta namreč pisanju proze niso bila preveč naklonjena – upam, da se bo to v naslednjem letu spremenilo.

Koroška, na slovenski in avstrijski strani, je domovina številnih literatov: Prežihovega Voranca, starejšega in mlajšega Suhodolčana, Milke Hartman, Florijana Lipuša, Maje Haderlap in vzhajajočih literarnih zvezd mlajšega rodu. Kaj je v teh krajih tako posebnega, navduhujočega?

Vsekakor bi najprej pomislila na našo odmaknjenost, ki rezultira v svojevrstni samorastniškosti, trmi, kdaj tudi zagrenjenosti, hkrati pa v močni regionalni zavesti in povezanosti s tem koščkom zemlje. Okolje, v katerem živimo, je v resnici sui generis – Ljubljana, v kateri sem preživela pet let in jo imam na svojevrsten način res rada, diha povsem drugače. Koroško zaznamujejo

Lucija Mirkac z Leš pri Prevaljah / Foto: osebni arhiv

»Garatar pomeni dom, hkrati pa teman gozd mrtvih, kjer umrli izpod drevesnih korenin šepetajo svoje zgodbe. Vendar je Garatar v svojem pozabljenem bistvu tudi kraj očiščenja. Znati sprejeti tako življenje kot smrt – to je bistvo Garatarja.« (Lucija Mirkac)

LUCIJA MIRKAC

GARATAR

Pesmi

Mohorjeva
Celovec

Naslovnica pesniške zbirke Garatar

zelo specifična pokrajina, bogata zgodovina, ljudsko izročilo, davna in malo manj davna preteklost in odmevi tega še vedno odzvanjajo, če jim le znamo prisluhniti. Zdi se mi, da vse to vpliva tudi na ustvarjalnost – vsaj zase vem, da v največji meri črпам ravno iz tega.

Napisali ste zbirko Garatar. Povejte mi, kaj je Garatar in kaj sporočate s svojimi pesmimi. Nekatere od njih so otožne.

Všeč mi je, da ste uporabili izraz 'otožne'. Veliko ljudi bi povsem prostodušno reklo, da so izrazito mračne. Je pa hecno, ker sama nikoli nisem imela takšnega občutka. Mislim, da so samo resnične – in to me na neki način pomirja tako s samo seboj kot tudi s svetom. Je pa mogoče malo kriva tudi nekakšna melanholija, značilna za Korošce. Če pogledamo samo naše ljudske pesmi, lahko vidimo, da je veselih res samo za prgišče – nekaj je na tem. Sporočilo oziroma namen Garatarja pa je predvsem privajanje človeka iz

nedovzetnosti v dovtetnost – da bi človek znal zazna(va)ti, iz česar potem sledita dve temeljni postavki, čutiti in čuditi se. Zdi se mi, da nam danes manjka prav to – čudenje, ki pa se v zbirki nanaša na vse: tako na oprijemljivo kot tudi na presežno. Zadnji cikel prinaša samo duhovno liriko, ki jo vse bolj dojemamo kot molitev, in odločitev, da dam to ravno na konec, ni naključna. In ob stiku s tem, z lučjo na vrhu hriba, se tudi ne zdi več tako težko prečkati tega gozda, Garatarja, ki je morda res teman in zadimljen, ampak, kot zapišem v zbirki: 'To je pot, ki jo moraš prehoditi'. Sprejemanje smrti kot prijateljice, smrti, ki je šele začetek, potem res ni več nobeno vprašanje.

Pišete tudi v poljščini. Vaša mama je namreč Poljakinja. Kakšne so vaše vezi z domovino vaše matere? Je za vas Garatar, dom, tudi Poljska?

Res je, tu in tam napišem tudi kaj v poljščini. Branje in pisanje sta mi vedno predstavljala dober način spoznavanja jezиков, kultur in njihovih

plasti, poljščino pa sem tako in tako vedno čutila kot del svoje identitete, zaradi česar je to še očitnejše. Ne bi sicer trdila, da je Poljska zame Garatar, vendar bi se vseeno dalo povleči neke vzporednice – Garatar lahko ne nazadnje (ob malo bolj dvodimenzionalnem razumevanju) prinaša tudi nevarnost idealizacije – saj vemo: vedno je lažje idealizirati kraje in čase, ki so daleč stran.«

O čem pišete sedaj? O času, ki ga živimo, o težavah, ki jih premagujemo, o upanju in veselju, o izginulih časih in ljudeh ...?

Rokopis za Garatar sem pripravila leta 2019. Lahko si mislite, da je od takrat nastalo že kar precej novega materiala – vsaj za eno zelo debelo novo pesniško zbirko. Se mi pa zdi, da gre za kar lepo organsko nadaljevanje tega, kar sem tu zastavila. Seveda so opazne spremembe, kar je dobro, vendar nekako ostajam v tem tematskem okviru. Se pa močno ogibam eksplisitnemu upesnjevanju trenutne situacije – večji podarek je na duhovni liriki, na mikro ravni, na posamezniku, na vdihih in izdihih, če hočete. In ko ste ravno omenili izginule čase in ljudi – to je tista sladka eskapistična skušnjava, ki se ji ne morem upreti, in veliko pesmi se zo pet vrtilo ravno okrog tega. Spoštovana Lucija, pravite, da vam je tako poimenovanje najljubše, hvala za pogovor.

Majski veter drevje maje, vleče veje s sabo v dalj, trave lomi in valovanje, upogiba, niža v kal.

Prve kaplje zadonijo gor po šipi mojih dni in se vsujejo kot žito, šelesteče čez ravni.

O, da dež izpral bi misli in daljave, ki teže, kakor travo me upognil, da me v zemljo polože.

(Lucija Mirkac: Majska nevihta)

SVETI JOŠT

»Svete štenge« in zvon iz Navarina

Dobrih osemsto metrov visok hrib Sveti Jošt nad Kranjem na robu Sorškega polja ni le vaba za pohodnike in ljubitelje narave, ampak tudi manj znana kulturna in zgodovinska posebnost.

Jože Košnjek

»Sveti Jošt, tudi Šentjošt ali Jošt nad Kranjem, je vrh dolgega slemena, ki se iznad glinastega, z gozdovi poraslega zahodnega roba Sorškega polja vzdiguje med Škofjo Loko in Kranjem. Sleme, za katero domačini nimajo skupnega imena in bi ga s kranjske strani lahko poimenovali Šentjoško hribovje, je del Loškega pogorja. Sveti Jošt doseže 847 metrov nadmorske višine. Osamljeno se dviguje proti osrčju severnega dela Ljubljanske kotline. Z vrha je izredno lep razgled po ravninah, po Škofjeloškem hribovju, po Karavankah, Julijskih in Kamniških Alpah,« je v brošuri Sv. Jošt nad Kranjem – gora romarjev, izdana leta 2007, napisala Andreja Valič.

Prepiri o lastništvu

Območje Svetega Jošta je z najdbo arheoloških ostankov in pisnih listin vstopilo v zgodovino v desetem stoletju. Na severozahodnem rebu, med sotočjem Besnice in Šmetinca, so odkrili ostanke manjše prazgodovinske ilirske železnodobne hribovske naselbine. Sveti Jošt je prvič omenjen v daritveni listini nemškega vladarja Otona II. freisinškim škofom 30. junija leta 973. S to daritvijo so dobili freisinški škofje obsežna ozemlja:

na Sorškem polju ozemlje zahodno od potoka Žabnica od izvira pod Joštom do izliva v Soro in od leta 1002 naprej še območje Besnice vključno z Joštom. Ta je spadal v prazupnijo Šmartin pri Kranju, ki je bila prvič omenjena leta 1163, ki pa ni bila nikdar trdno vključena v freisinško gospostvo. Znani so spori freisinških gospodarjev s fevdalno rodbino Ortenburžanov, ki so dobili v začetku 12. stoletja posest onstran Lipniškega potoka ob Savi do Besniškega boršta, Svetega Jošta in Šmarjetne gore. Spor je bil končan, ko so Ortenburžani konec 12. stoletja ta svet prodali Fresingom. Tudi kasneje na tem območju ni bilo vselej mirno. Ker so v 14. stoletju kranjski meščani pasli svojo živino pod Šmarjetno goro, Svetim Joštom in v okolici Besnice, kjer so sekali tudi les za kurjavo in gradnjo, to ni bilo po godu Freisingom. Prepiri o sodnih, pašnih in gozdnih pravicah so se nadaljevali tudi v naslednjih stoletjih.

Cerkev na gori

Dr. Andreja Valič je v že omenjeni brošuri Sveti Jošt nad Kranjem – gora romarjev zapisala, da je bila prvotna cerkev na vrhu gore sezidana že v 15. stoletju, čeprav o letnici zidave ni podatkov. V imeniku ljubljanske škofije se omenja čas okoli leta

1600. O gradnji cerkve pred letom 1600 pričajo tudi peterokotni ostanki gotskega prezbiterija za velikim oltarjem današnje cerkve.

V letih 1735 do 1740 so cerkev prezidali in razširili. Staro ladjo so podrli in sezidali novo v baročnem slogu. Glavni oltar je bil posvečen 15. oktobra 1737. Cerkev, dobrih 27 metrov dolga in dobrih deset metrov široka baročna stavba, se ponaša z dvema 22 metrov visokima stolpoma. Nad glavnim vhodom je napis, ki priča o letu dograditve cerkve – 1739. Zaradi velikega števila romarjev, še posebno v drugi polovici 18. stoletja, in duhovnikov, ki so skrbeli za romarje, so na južni strani ob cerkvi zgradili veliko župnišče s sobami za duhovnike in za prenočevanje romarjev. Julija leta 1944 je bilo minirano in požgano. Ob župnišču so zgradili tudi mežnarijo. Na jugozahodni strani gore so sezidali božestopno kapelo in jo posvetili Mariji Snežni. Usmerjena je proti Rimu. Na Svetem Joštu je od maja do oktobra leta 1899 služboval pisatelj Fran Saleški Finžgar, med letoma 1906 in 1917 je gora povezana tudi z duhovnikom, politikom in pisateljem Janezom Evangelistom Krekom, ki je na tečaje in pogovore vabil izobražence, tudi iz sosednje Hrvaške. Po Finžgarju so leta 1992 poimenovali obnovljeno mežnarijo, na Kreka pa spominjata plošča na cerkvi in obnovljena brunarica. Ob sta tako tudi na zunanaj povezana z najvišjim hribom med Kranjem in Škofjo Loko.

Cerkev ni imela sreče. Junija leta 1947 je v zvonik udarila strela. Pogorelo je ostrešje na cerkvi in na obeh zvonikih. Cerkev je bila obnovljena in je kot podružnica Župnije Šmartin pri Kranju vzorno vzdrževana.

Simon Vačavnik pri papežu

Sveti Jošt nad Kranjem je bil v 18. stoletju »gora romarjev«, ki so častili zavetnika Svetega Jošta, sveto Ano in svetega Andreja. Ustanovljeni sta bili bratovščini Svetega Jošta in Svete Ane. Romarji gore niso obiskovali le ob nedeljah in praznikih, ampak tudi ob delavnikih, ko je bilo darovanih tudi do dvajset maš. Letno pa je bilo opravljenih okoli dva tisoč maš, več kot petdeset tisoč romarjev pa je prejelo obhajilo. Za romarje je skrbelo tudi poosem,

»Svete štenge« na Svetem Joštu iz leta 1751 z 28 stopnicami so ene od treh takšnih svetih stopnic na Slovenskem. / Foto: Gorazd Kavčič

devet duhovnikov, ki so prebivali v župnišču. Glavni je bil cerkveni vodja (director), pomagali pa so mu duhovni pomočniki (operariji). Ob večjih shodih in praznikih so prihajali na pomoč kranjski in loški kapucini, ljubljanski jezuiti, bosonogi avguštinci, stiški cistercijani in celo menihi iz Vetrinja na Koroškem.

Največ zaslug za tako priljubljenost Jošta sredi 18. stoletja ima cerkveni vodja Simon Vačavnik. Na goro je prišel leta 1741, pred tem pa je bil v Kranjski Gori, Sori, Šmartinu in Preddvoru. Med drugim je dvakrat romal v Rim k papežu Benediktu XIV. s prošnjo, da bi mu na Joštu dovolil postaviti s tako imenovane svete stopnice ali »svete štenge« v spomin na stopnice, po katerih je šel Kristus v sodno hišo Pontcija Pilata. Prva Simonova pot leta 1746 ni bila uspešna, druga iz februarja leta 1750 pa je bila. Papež je njegovo prošnjo uslišal in mu dovolil odpustke za privilegij svetih stopnic, na Jošt pa je po dveh mesecih poti prinesel tudi 56 kamenčkov iz prvih svetih stopnic v Jeruzalemu. Simon Vačavnik je na Joštu dočkal smrt 20. julija 1765. Pokopali so ga pod korom in v grob položili tudi njegove romarske sandale. Na plošči nad grobom piše: Tukaj počiva v rakvi skrit vodja Simon.

Navarinski zvon in »svete štenge«

Dve posebnosti ima cerkev na Joštu. Prva je 1355 kilogramov težak bronasti zvon, ki ga je leta 1834 vliil znani ljubljanski livar Anton Samassa iz ostankov turških topov iz bitke oktobra leta 1827 pri Navarinu ob zahodni obali

Peleponeza v Jonskem morju. Pomorska bitka, v kateri je bila poražena turška, egipčanska in tunizijska flota, je bila eden ključnih dogodkov v grški vojni za neodvisnost (1821–1832). Samassa je namreč na dražbi v Trstu kupil ostanke turških topov in v rob zvana v bohoričici vliil Prešernove verze: »Moj bron je najden bil v dnu morja, ko Turčije kraljestvo v Heladi končal je Navarin. Ga kupi romar, ga Samassa v zvon prelije, glasim zdaj božjo čast iz Svetega Jošta lin.«

Druga posebnost so svete stopnice. Po uspešnem romanju Simona Vačavnika so bile k pročelju cerkve prizidane leta 1751. Dolge so 10,5 metra, široke pa štiri metre. Vhod vanje vodi iz lope ob desnem južnem zvoniku. Na vrhu 28 stopnic je kapela Žalostne Matere Božje, v njej pa je postavljen kip Pieta, ki ga je leta 1902 oblikoval Ivan Vurnik. Iz kapele se lahko povzpne na kor. Stopnice so izdelane iz rdečkastega marmorja s Kamnitnika v Škofji Loki, v vsaki pa sta dva kamenčka iz izvornih svetih stopnic iz Jeruzalema. Stene ob stopnicah je leta 1755 poslikal slikar Franc Jelovšek, leta 1902 pa jih je obnovil kranjski slikar Matija Bradaška. Slike predstavljajo Kristusa pred Pilatom, ki ga je, s trnjem kronanega in bičanega, Pilat predstavil ljudem z besedami: Ecce homo – Glejte človek!

Za svete stopnice je veljal red. Romarji so si morali pred vhodom najprej očistiti čevlje in obleko, nato pa se kleče pomikati in stopnicah navzgor in poljubiti vsako stopnico posebej!

V Sloveniji so »svete štenge« redkost. Poleg Jošta jih imajo še v cerkvi v Novi Štifi pri Ribnici in na Žalostni gori pri Mokronogu.

Jošt za sedanji čas

»Gotovo Sveti Jošt zaradi spremenjenih razmer in navad ljudi ne more več biti tako romarsko središče kot nekdanj. Na gori enostavno ni dovolj prostora za parkiranje vozil, čeprav se z upravljavcem gostišča uspešno dogovarjamo in trudimo, da je ob večjih obiskih težav čim manj,« nam je na vprašanje o sedanjem pomenu Svetega Jošta in možnosti, da bi na goro spet vrnili romarje, odgovoril dolgoletni šmartinski župnik Bojan Likar, rojen v Poljanski dolini. V župnijo je prišel pred 18 leti in začel podrobneje spoznavati zgodovino Jošta. Še posebej leta, ko je tja prihajalo na tisoče ljudi in je bil za tiste čase nekaj posebnega. »Cerkev ne more biti stalno odprta, kar je običaj v romarskih krajih. Ker je cerkev na gori, igra vreme pomembnejšo vlogo kot v dolini. Ker Sveti Jošt za našo župnijo veliko pomeni, se trudimo, da ohranjamo njegov verski oziroma duhovni pomen. Letno darujemo najmanj deset maš, nekaj posebnega pa je tradicionalna maša za domovino, za katero želimo, da bi se je udeležilo čim več tudi različno mislečih ljudi. Domovina nas vendarle povezuje. Razmišljamo, da bi ob mašah in drugih dogodkih seznanjali obiskovalce tudi s posebnostmi Svetega Jošta, kakršne so svete štenge, in omogočili, da bi jih premagali tako kot nekdanj – po kolenih.«

Šmartinski župnik Bojan Likar pravi, da ostaja Sveti Jošt poleg turistične in pohodniške točke tudi duhovno središče. / Foto: Gorazd Kavčič

Leta 1843 je ljubljanski tiskar Joshef Blasnik natisnil molitve za obiskovanje 'svetih šteng', ki jih je napisal Peter Hitzinger, kaplan Mokronogu, rojen junija leta 1812 v Tržiču, umrl pa je leta 1867 v Postojni. Najprej je bil kaplan v Kamni Gorici in Mokronogu, nato pa župnik v Postojni.

APLIKACIJA SPread Karawanks

Odkrijte Karavanke z aplikacijo

Literatura premika gore, odpira duha za nove ideje in skupne čezmejne aktivnosti: s projektom Smart Tourist – SPread the Karawanks lahko doživite, prebirate in v živo spoznate Karavanke. Aplikacija vam s pomočjo pametnega telefona omogoča pestra literarna odkritja.

Kathrin Sterbenz

Odkrivanja so čudovita, saj zelo pogosto poskrbijo za to, da naletimo na kaj nepričakovanega. Na srečo lahko v Karavankah odkrijemo marsikaj. Narava in življenjski prostor med južno Koroško in Slovenijo sta polna kulture. Zlasti literature tu nikakor ne manjka in projekt Smart Tourist – SPread the Karawanks (Doživeti in prebirati Karavanke) prinaša med ljudi sadove dela številnih avtoric in avtorjev iz regije.

Namen projekta je, da krepki zavest o raznolikosti literarnega ustvarjanja in tudi o

besedi read (brati) in spread (širiti ali raznašati). Ko projekt širi literaturo iz Karavank, vabi k branju.

Aplikacija in spletna stran

Projekt približuje literaturo v obliki knjig (tiskanih in elektronskih) ter na stotine zgodb iz regije. Poleg tega sta na voljo aplikacija za pametne telefone, ki si jo lahko vsakdo naloži brezplačno (v spletni trgovini vpišite SPread Karawanks), ter spletna stran (spread-karawanks.eu).

Za razliko od spletne strani ponuja aplikacija v obmejni regiji tudi pohodni-

kaple in predstavlja življenjsko okolje Maje Haderlap, Florjana Lipuša in drugih. Druga pot ob vznožju Stola vodi do zanimivih krajev okoli Vrbe.

Pestra odkritja

Na teh poteh so postavljene informacijske table s QR-kodami in NFC-čipi za brezplačno pridobivanje podatkov. Tako vam je odprta pot do odkritij, do katerih je drugače težko priti. Pohodniki izvejo marsikatero skrivnost v bližini in pridobijo intervjuje, ki jih lahko med potjo poslušajo.

Na stotine člankov v aplikaciji predstavi ljudi in kraje ter vabi k odkrivanju njihovih sledi v obmejnem prostoru. Ugledne osebnosti z obeh strani meje vas s svojimi zgodbami vodijo po regiji – pogosto tudi v obliki intervjujev in video posnetkov. Ker je v središču literatura, si je mogoče z aplikacijo brezplačno naložiti tudi elektronske knjige v slovenskem in nemškem jeziku. Kdor bi knjige raje bral v tiskani obliki, jih lahko z aplikacijo naroči brezplačno.

Na voljo so romani, pravljice, bajke in pesniška zbirka. Poleg literarnih vsebin so vključene tudi zgodovinske teme. Knjiga Celovski pogovori govori o koroških Slovencih. Druga knjiga pojasnjuje skupno dediščino slovenskih in nemških krajev in imen v regiji.

In ne nazadnje so tudi napovedi prireditev, ki jih bo (upajmo, da čim prej) po koncu pandemije spet več. Vse vsebine so tako multimedijske kot dvojezične – v slovenskem in nemškem jeziku.

Georg Holzer je soustanovitelj in poslovodja podjetja xamoom GmbH.

Čezmejni projekt

Vse to je nastalo v projektu, ki ne pozna meje. Vodilno mesto pri tem ima časopisno podjetje Gorenjski glas iz Kranja, ki je od leta 2018 do zdaj časopisno priložo Karavanke izdalo desetkrat. Mohorjeva družba iz Celovca je odgovorna za tiskane in digitalne knjige. Iz Celovca na avstrijskem Koroškem je prav tako računalniško podjetje xamoom, ki je razvilo aplikacijo, postavilo spletno stran in digitaliziralo vsebine. O tem smo se pogovarjali z Georgom Holzerjem, soustanoviteljem in poslovodjem podjetja xamoom GmbH.

Literarne kontekste prinašamo v gore Kaj je prepričalo xamoom, da sodeluje pri projektu?

Zanimam se za literaturo, četudi sem banavz. Toliko stvari je, ki jih o svoji lastni okolici ne vem. Pred začetkom projekta sem vedel le, da obstaja raznolika literarna scena, ki je ne poznam. Zato sem bil radoveden in sem jo želel spoznati.

Ste zelo povezani s kulturo?

Pravzaprav sploh ne. Veliko premalo se spoznam na to in tudi časa mi primanjkuje, da bi se temu posvečal. Pri marsičem mi manjka kontekst. V galerij sem povsem brez pojma in se sprašujem, kaj le si je mislil umetnik. Tudi pri literaturi vedno potrebujem kontekst in razlage. S tem projektom prinašamo kontekst do vseh, ki jih to zanima, in v prenesenem pomenu tudi

Na stotine člankov v aplikaciji predstavi ljudi in kraje ter vabi k odkrivanju njihovih sledi v obmejnem prostoru. Ugledne osebnosti z obeh strani meje vas s svojimi zgodbami vodijo po regiji – pogosto tudi v obliki intervjujev in video posnetkov.

nazaj v gore, kjer je omenjena literatura nastala.

In? Ste kaj našli?

Absolutno. Veliko sem bral o krajih, ki jih nujno moram obiskati.

Kaj bo ostalo od projekta, ko bo zaključen?

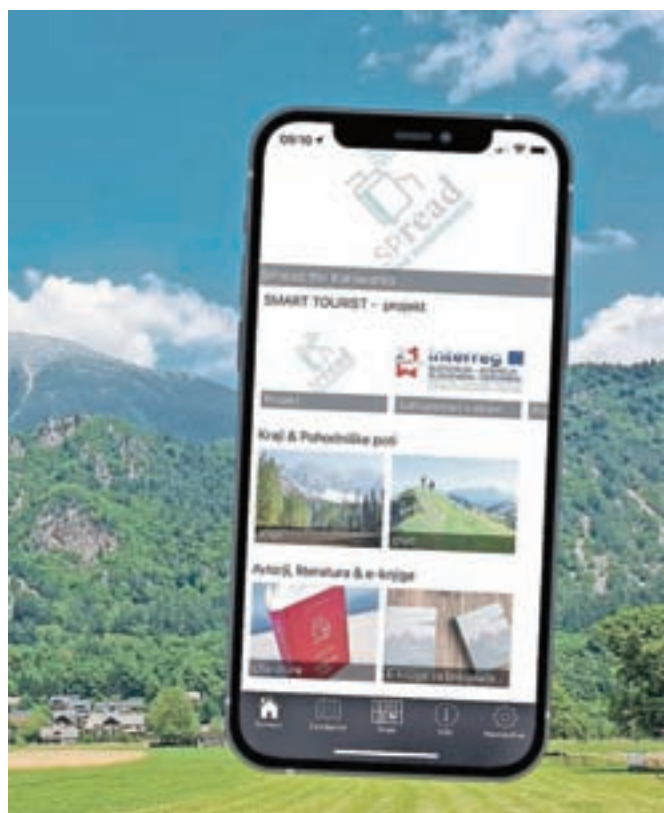
Marsikaj. Ta čas delamo na tem, da pripravimo turistične pakete, ki jih bo mogoče preprosto rezervirati. Ni nikakršno nasprotje, da povežemo kulturo in gospodarstvo – v tem primeru turizem. Za tem se skriva ogromna priložnost, da Karavank ne odkrijemo samo kulturno, temveč turistično. Mehki naravni in kulturni turizem bi bil velikanska priložnost.

Kaj bo ostalo digitalno?

Spletna stran z neverjetno veliko dobrimi zgodbami bo ostala prav tako kakor aplikacija. V podjetju xamoom bomo oboje vzdrževali tudi po koncu projekta. Poleg tega bomo objavili izvirno kodo aplikacije, da bodo lahko tudi drugi projekti v Evropi in po svetu hitro zagnali aplikacijo. Je SPread the Karawanks vaš prvi kulturni projekt?

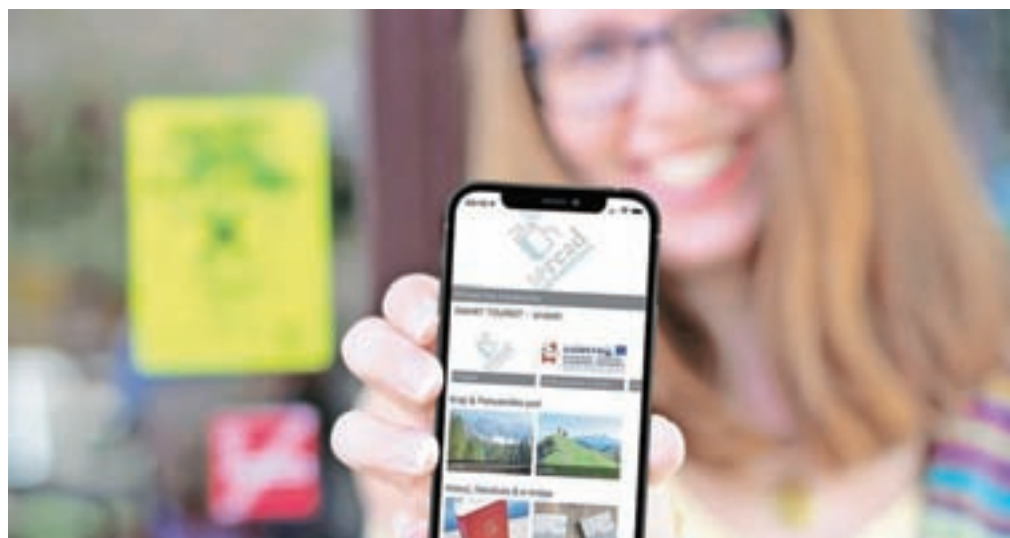
Ne. Nikakor ne. xamoom je celo – kar je edinstveno

za start up – nastal iz kulturnega projekta (projekt Ingeborg, pingeb.org). Želeli smo opozoriti na dejstvo, da Celovec nima mestne knjižnice in smo kratko malo prinesli v javni prostor digitalno knjižnico. Izume iz tega projekta smo vključili v komercialni produkt xamoom. Danes ponujamo storitve v oblaku za turistične ponudnike, muzeje ali potrošniške proizvode.

naravi in življenjskem prostoru v Karavankah. SPread the Karawanks je besedna igra: v njej se skrivata poleg imena pogorja tudi angleški

ške izlete. Sedaj sta to dva izleta (drugi sledijo), na katerih pohodniki lahko spoznajo literarno dediščino. Prva pot vodi okoli Železne

V aplikaciji SPread Karawanks boste našli vrsto zanimivih stvari. Ponuja vam informacije o literaturi, ljudeh, kulturi in literarnih sprehodih v območju Karavank. Vključene so tudi brezplačne e-knjige in pogovori z zanimivimi ljudmi z obeh strani meje.

Aplikacijo SPread Karawanks za uporabniška sistema Android in Apple iPhone si brezplačno naložite in z njo odkrivajte obmejno regijo.

BLEJSKI GRAD

Vabi z veličastnim razgledom

Z Blejskim gradom niso povezane nobene posebne zgodbe, saj nikoli ni bil domovanje plemiških družin, ampak je bil njegov namen vedno zelo suhoparen; med drugim je deloval kot davčna izpostava, pojasnjuje Matjaž Završnik, direktor Zavoda za kulturo Bled, ki grad upravlja zadnjih štirinajst let. A grad in njegova okolica se ponašata z bogato zgodovino.

Mateja Rant

»Pri pogledu v zgodovino gradu se je najprej treba zahvaliti naravi, ki je skozi tisočletja oblikovala to območje in grajsko skalo, na kateri stoji grad,« poudari Matjaž Završnik. Umeščen je namreč na strmi pečini, ki se dviga 139 metrov nad gladino Blejskega jezera. Grad je bil dolga stoletja sedež velike gorenjske posesti briksenske škofije, danes pa sodi med najprepoznavnejše kulturne in turistične znamenitosti Slovenije.

Poseljeno že v pradavnini

Območje, kjer danes stoji grad, je bilo poseljeno že od pradavnine, o čemer pričajo številni arheološki ostanki. »Tu je eno najbogatejših arheoloških najdišč v Sloveniji; tu so našli od novcev do kamnitih puščic in konic ter tudi okostij,« je razložil Završnik in dodal, da jih na področju arheoloških raziskovanj kljub temu čaka še veliko dela, kar morajo upoštevati pri vsaki prenovi, ki se je lotijo na gradu. Med najpomembnejši najdbi sodita rajska ptica in konjiček iz šestega ali osmega stoletja. V pisnih virih se grad (castellum Veldes) prvič omenja 22. maja 1011, in sicer na darovnici, s katero je nemški cesar Henrik II. podaril briksenski škofiji še preostanek blejske posesti – tisto, kar ni bilo omenjeno v darovnici iz leta 1004. S tem se Blejski grad uvršča med najstarejše v virih imenovane gradove na Slovenskem. »Briksenski škofje so to posestvo

upravljali 854 let, pri čemer sami nikoli niso bili prisotni tukaj, ampak so posestvo upravljale plemiške družine, ki so jim za to plačevale nadomestilo.« Grad sta prizadela dva potresa, in sicer najprej leta 1511, po katerem ga je obnavljal Herbard Aueršperg, in leta 1690, ko so ga popravljali Gallenfelsi. Leta 1858 sta škof in stolni kapitelj gospostvo Bled in otoško proštijo prodala meščanskiemu podjetniku Viktorju Ruardu, lastniku jeseniške železarne, kasneje pa sta bila med lastniki grajske posesti tudi veletrgovec Adolf Muhr in hotelir Ivan Kenda. Zdaj je v lasti države, upravlja pa ga Zavod za kulturo Bled.

Po vojni temeljito prenovljen

Med drugo svetovno vojno je bil grad močno poškodovan. »Leta 1951 se je začela njegova desetletna prenova pod vodstvom arhitekta Antona Bitenca, Plečnikovega učenca. Na gradu je ves čas obnove tudi živel in osebno nadzoroval dela,« je pojasnil Završnik. Po prenovi so ga odprli za obiskovalce. »Turizem in grad sta bila vedno zelo tesno povezana; počasi je grad dobil status znamenitosti, ki jo moraš obiskati, ko si na tem območju.« Od leta 1961 so po Završnikovih besedah na gradu ponujali zgolj klasične vsebine – muzej, gostinsko ponudbo in razgled. »Po letu 1996 se je več pozornosti začelo namenjati tudi dodatnim vsebinam, a dejstvo je, da prvi in najmočnejši motiv za obisk gradu še vedno ostaja razgled na celotno okolico.«

Blejski grad kraljuje na strmi pečini, ki se dviga 139 metrov nad gladino Blejskega jezera.

Zavod za kulturo Bled je ob prevzemu upravljanja gradu pripravil desetletni strateški načrt upravljanja in prenove. V naslednjih desetih letih so nato večino prihodkov, ki so jih ustvarili s prodajo vstopnic, vlagali v obnovo gradu, za katero so odšteli kar 12 milijonov evrov. To jim je omogočil tudi izjemen obisk, ki ga je bil grad deležen vse do lanskega leta, ko je izbruhnila epidemija covid-19. V letu 2019 so še našteali 583 tisoč obiskovalcev, lani pa jih je bilo precej manj, saj so na gradu gostili zgolj 88 tisoč obiskovalcev. »Od marca do maja ter novembra in decembra je bil grad zaprt, letos pa je svoja vrata odprl šele 9. aprila,« je razložil Završnik in dodal, da jih letos znova čaka negotovo leto, saj je v preteklih letih sedemdeset odstotkov obiskovalcev prišlo z letalom – predvsem iz Azije, ZDA, Velike Britanije in Izraela. »O pravi regeneraciji bomo tako lahko govorili šele takrat, ko bodo spet v celoti odprli zračne poti.« Ta čas se pri promociji osredotočajo predvsem na destinacije, iz katerih lahko gostje pridejo z lastnim prevozom. »V tej krizi smo si zastavili dva cilja: da ne bi bilo treba odpustiti ljudi in da objekt ohranimo v celoti urejen, ne glede na to, da ga zdaj na dan obišče po od trideset do štirideset ljudi, medtem ko jih je bilo včasih tudi po dva tisoč na dan. Kljub temu se

trudimo, da obiskovalci ne prihajajo v neko zapuščeno zadevo, ampak je vse v celoti odprto.«

V ponudbi dodali še nove vsebine

Na gradu so namreč v preteklih letih postopoma dodajali nove vsebine, saj se zavedajo, da samo razgled za zadovoljstvo obiskovalcev ne

pot,« je ob tem kot zanimivost navedel Završnik. Leta 2008 so popolnoma prenovili tudi muzejsko zbirko, za katero skrbi Narodni muzej iz Ljubljane in ki predstavlja zgodovino Bleda od pradavnine do danes. »Sami pa smo dodali vsebine v okroglem stolpu: v prvi etaži nad tiskarno je spominska soba, posvečena Primožu Trubar-

uprizoritev, vsako leto so imeli tudi od trideset do štirideset porok, je pojasnil Završnik. »Vsebinskemu delu želimo namenjati več pozornosti tudi v prihodnje, glede na to, da smo obnovo praktično končali.« Obenem pa nadaljujejo projekte v sklopu širšega grajskega kompleksa. Ob vznožju gradu skupaj z zasebnim investitorjem

Matjaž Završnik v sobi na gradu, ki je posvečena Arnoldu Rikliju / Foto: Tina Dokl

zadostuje. Med drugim na gradu deluje tiskarna, v kateri je replika Gutenbergovega tiskarskega stroja, na katerem so tiskali tudi prve slovenske knjige. »Obstajali naj bi dokumenti, da je Primož Trubar na poti v Ljubljano 22. junija 1572 eno noč prespal na gradu, preden je nadaljeval

ju, nad tem je manjša galerija, v kateri vsak mesec pripravimo novo razstavo, nad tem je soba, posvečena Rikliju, čisto na vrhu pa še soba gorenjskih muzejev.« Do epidemije covid-19 so na gradu gostili od trideset do štirideset dogodkov na leto, od manjših koncertov do gledaliških

urejajo muzej sodobne umetnosti, s čimer nastaja nova zgodba, kjer se povežeta sodobnost in tisočletna zgodovina, je poudaril Završnik. Obenem pa obnavljajo Mrakovo domačijo v neposredni okolici gradu, kjer bo poudarek na etnološkem prikazu kmetovanja nekoč.

Matjaž Završnik / Foto: Tina Dokl